

Det kongelige danske geografiske Selskab.

I det første Møde i Vinteren 1889—90 gav Professor, Dr. theol. *Henrik Scharling* Rejsemeddelelser fra Hauran.

I det andet Møde holdt Kaptajnerne *Martini* og *Schonberg* Foredrag over deres Rejser i Kongoegnene samt foreviste ethnografiske Sager hjembragte fra disse.

Oversigt over de geografiske Kundskaber om Island før Reformationen, af Th. Thoroddsen, Adjunkt i Reykjavik.

I.

Der er ingen Sandsynlighed for, at Island har været beboet eller er blevet opdaget førend i det 8. Aarhundrede; man har i det Mindste ikke fundet ringeste Spor af forhistoriske Levninger, og blandt de historiske Overleveringer findes der intet, der med Sikkerhed kunde pege paa en ældre Forbindelse mellem Island og Fastlandet. Island omtales dog hist og her i gamle, mere eller mindre uhistoriske Kilder i Forbindelse med Begivenheder, som skulle være foregaaede længe før Islands Opdagelse af Nordmændene, men alle disse Skrifter ere bevislig forfattede længe efter Islands Opdagelse, som oftest af Mennesker, der ikke have haft det ringeste Begreb om Islands ældste Opdagelseshistorie. Da flere af disse Beretninger imidlertid i Middelalderen ofte bleve tagne for god Vare, og nogle endogsaa i vore Dage stadig gaa igjen hos enkelte ukritiske Forfattere, kan det ikke undgaaes i en Afhandling om Fortidens Kundskaber om Island at lade nogle af disse Beretninger hurtig passere Revue for Læseren.

Der findes vel næppe noget Spørgsmaal i Geografiens Historie, der har fremkaldt en saa vældig Literatur som Spørgsmaalet om Thules Beliggenhed, og, skjønt det egentlige Spørgsmaal om Pytheas' Thule rimeligvis aldrig fuldstændig vil blive løst, har det dog givet Anledning til mange smukke og nyttige Undersøgelser, thi de Lærdes kritiske Granskninger have kastet mangt et Strejflys over det Mørke, der hviler over Geografiens ældste Historie. Man har herved faaet mange interessante Oplysninger om Udviklingen af de gamle Kulturations geografiske Kundskaber og om Udvidelsen af deres aandelige Horisont. Gjennem hele Middelalderen og lige indtil Midten af det 17. Aarhundrede ansaaes det af de fleste Lærde for fuldstændig givet, at Pytheas' Thule ikke kunde

være andet end Island, og denne Mening er endogsaa flere Gange dukket op i vore Dage. Jeg vil derfor tillade mig at give et kortfattet Resumé af Thulespørgsmaalet for at kunne gjenneemgaa de Hovedpunkter, hvortil denne Mening støtter sig.

Pytheas levede, som bekjendt, paa Alexander den Stores Tid (omkr. 334 f. Kr.) i Massilia, det nuværende Marseille. Massilia, der blev grundlagt af Fokæerne omtrent 600 Aar f. Kr., havde lidt efter lidt hævet sig til betydelig Magt og Rigdom og var bleven Moder til mange græske Kolonier paa Galliens og Spaniens Kyster, og Staden havde trods Karthagos Konkurrence udstrakte Handelsforbindelser og en stor Skibsfart; endnu paa Romernes Tid havde Byen ikke mistet sin Anseelse og var berømt som Sædet for Kunster og Videnskaber. De kostbare Handelsartikler, som Fønikierne hentede fra Evropas vestlige og nordlige Egne, maa ogsaa have haft en stor Tillokkelse for Massilias Kjøbmænd, og *Pytheas'* Rejse har rimeligvis paa en eller anden Maade staaet i Forbindelse med Handelen. Skønt Handels- og Undersøgelsesrejser til Evropas Vestkyst allerede meget tidlig maa være blevne foretagne af Fønikierne og Grækerne, var *Pytheas'* Rejse dog den første, der bragte noget videnskabeligt Udbytte. Hans Rejseberetninger bleve dog desværre misforstaaede og ansaaes i Oldtiden for fabelagtige og upaalidelige; hans Skrifter ere tidlig forsvundne, saa man nu kun har nogle forvanskede Citater tilbage. Det er derfor umuligt at gætte sig til det oprindelige Indhold af hans Rejsebeskrivelse. Skjønt *Pytheas* af nogle Forfattere anklages for Løgnagtighed, fremgaaer det dog af de gamle Beretninger, at han maa have været en for sin Tid ualmindelig dygtig Mand og en videnskabelig Banebryder; han var en dygtig Matematiker og Astronom; han var den første Geograf, der maalte et Steds Polhøjde, og han var

ogsaa den første, der antog, at Tidevandet maatte staa i Forbindelse med Maanens Tiltrækning o. s. v. Af de Brudstykker af Pytheas' Skrifter*), der findes hos Strabo og andre Forfattere, kan hans Rejse omtrentlig rekonstrueres. Pytheas sejlede ud igjennem Gibraltarstrædet og langs Kysterne af Spanien, Portugal og Frankrig op til Englands Østkyst, og han var saaledes den første, der gav nogle faktiske Oplysninger om Britannien. Fønikierne, der i lang Tid over Gadira havde drevet en indbringende Handel med Tin fra Britannien, hemmeligholdt deres Opdagelser, og man kjendte kun Navnet paa Tinøerne, Herodots Kassiterides. Pytheas siges at have rejst igjennem hele Britannien, hvorpaa han sejlede mod Nord til Øen Thule, hvor Dagen skal have en Længde af 24 Timer ved Sommersolhverv, men da Havet nordfor denne Ø ikke kunde besejles, vendte han om og sejlede til Rhinens Munding, hvorpaa han fulgte Nord- og Østsøens Kyster til Ravlandet og naaede tilsidst til Mundingen af en Flod, som han kalder Tanais. Beretningen om denne Rejse har først givet de græske Videnskabsmænd nogle Idéer om Evropeas Vestkyst og de nordlige Lande, der før vare helt ukjendte, og der findes derfor i senere Skrifter hist og her nogle halvt fabelagtige Notitser om et eller andet vedrørende disse Lande.

Hos den berømte Geograf Strabo (f. omtr. 63 f. K.) findes der efter Pytheas flere Oplysninger om Thule**), men Strabo, der tildels følger Polybius, har ikke megen Tillid til Pytheas' Beretninger. Efter Strabo siger Pytheas, at hvad der findes omkring Thule (*τὰ περὶ Θούλην*) er det Yderste i Verden, og at det ligger under Polarkredsen; han fortæller, at de Mennesker, der leve saa langt imod Nord, paa Grund af Kulden hverken have Husdyr eller de nødvendige Frugter, men at de dog drive nogen Kornavl; Kornet maa de dog formedelst det regnfulde Klima tørske i Huse; de lave ogsaa en Drik af Honning. Til Thule er der 6 Dages Sejlads fra Britannien, og det ligger ved det frosne Hav, der af Strabo efter Pytheas beskrives paa en ejendommelig forvirret og mystisk Maade som et Kaos, der hverken bestaaer af Land eller Vand eller Luft, men er fremkommet ved en Sammensmeltning af alle disse Ting, som han sammenligner med Sølunge (?), som man hverken kan

gaa over eller sejle igjennem. Det er ikke let at finde Meningen i denne Beretning, og den har ogsaa foraarsaget de Lærde meget Hovedbrud; man véd heller ikke, hvorledes den oprindelige Text har været, men har kun det maaske forvanskede Referat at støtte sig til*).

Dersom Strabos Beretning om Thules Beliggenhed tages bogstavelig, maatte man nærmest tænke sig Island som Thule; derimod passer alt det Andet slet ikke paa Island; Beboerne, Kornavlen, Honningen, det regnfulde Klima o. s. v. passe derimod meget bedre paa Øerne nordfor Skotland. Hele Pytheas' Beretning bærer dog øjensynlig Præg af, at han enten direkte eller indirekte har indhentet Oplysninger om de nordlige Lande og deres Indbyggere.

Efter at Romerne havde erobret Gallien og begyndt at faa Fodfæste i Britannien, udvidedes Horisonten lidt efter lidt især under Kejser Claudius' Regering og under Julius Agricolas († 94) Krigstog i Britannien. Den berømte Historiker Tacitus har beskrevet sin Svigerfader Agricolas Liv og Bedrifter, og i denne Levnedbeskrivelse (Kap. 10) fortæller han bl. a., at en romersk Flaade for første Gang omsejlede Britannien; Ørkenøerne, der før vare ukjendte**), blev erobrede, og man kunde i Afstand skimte Thule (*dispecta est Thule*). Her kan der altsaa vel næppe være Tale om andet end Shetlandsøerne. Den spansk-romerske Geograf Pomponius Mela, der skrev sin Geografi under Claudius eller Caligula, nævner ogsaa Thule; han fortæller, at denne Ø ligger lige over for Belcernes Kyster, og at man dér ved Sommersolhverv kan se Solen hele Natten***). Et andet Sted fortæller den samme Forfatter, at Belcer er det Samme som Skyther; han har altsaa tænkt sig Thule temmelig østlig, men det var ogsaa, som bekjendt, de gamle Geografers Mening, at Kysten af det nordlige Evropa bøjede sig mod Øst og fortsattes hen imod det kaspiske Hav, der udmundede i det nordlige Ocean. Plinius den ældre (f. 23 d. 79 e. Kr.) nævner i sin store Naturhistorie flere Gange Thule, og han er en af Hovedkilderne til

*) Man havde hele Oldtiden igjennem mange underlige Idéer om det nordligste Hav ved Verdens yderste Grænse; det blev kaldt *mare pigrum*, *m. concretum*, *m. congelatum*, *coagulatum* o. s. v., sml. *K. Müllenhoff: Deutsche Altertumskunde*. Berlin 1870. I. S. 410—426.

**) Dette er dog ikke helt rigtigt. Eusebius (264 e. Kr.) og Orosius (415) sige, at Ørkenøerne blev erobrede under Claudius, og Pomponius Mela beskriver dem.

***) *Pomponius Mela: De situ orbis*. lib. III. cap. 6, sml. lib. III. cap. 5.

*) Pytheas skal have skrevet en *περίοδος τῆς γῆς* og et andet Skrift *περὶ ὠκεανούς*.

**) Strabonis Geographica. Ed. C. Müller et F. Dübner. Parisii 1853. 4° II. c. 4 § 1—2, c. 5 § 8; IV. c. 5 § 5.

Eftertidens Kundskab om denne mystiske Ø. Plinius fortæller bl. a. efter Pytheas, at Aaret i Thule kun bestaar af en sex Maaneders lang Dag og en lige saa lang Nat, og at der til denne Ø er sex Dages Sejlads fra Britannien; han tilføjer ogsaa, at flere nordiske Øer omtales af andre Forfattere, saaledes Scandia, Damna, Bergos og Nerigon, den største af alle; her indskiber man sig, naar man skal til Thule.*) En Dagsrejse nordfor Thule findes det frosne Hav, der af nogle kaldes „mare Cronium“**). Nogle, der have antaget Island for Thule, mene, at Plinius' Nerigon maa være det Samme som Norge, og at der allerede dengang har existeret Skibsfart mellem disse Lande. Forfatteren *Solinus* i det tredje Aarhundrede, som i et endnu bevaret Skrift (*Polyhistor*) har samlet forskellige naturhistoriske og geografiske Efterretninger, som han for det Meste har skrevet ud af Plinius og andre Forfattere, beskæftiger sig ogsaa noget med Thule, og hans Beretning har en vis Betydning, da hans Skrift i den tidlige Middelalder blev meget benyttet af Lærde, der hverken kjendte *Strabo* eller Plinius. *Solinus* omtaler Thule som den yderste af de britiske Øer, der ligger fem Dages og fem Nætters Sejlads nordfor Ørkenøerne; han skildrer Thule som et frugtbart og befolket Land, der grænser til Ishavet; Indbyggerne leve om Foraaret som Kvæget paa Marken; om Efteraaret leve de af Mælk og samle Frugter til Vinterforraad; deres Sædelighed skal staa paa et meget lavt Standpunkt***). Den berømte Geograf *Claudius Ptolemaeus*, der, som bekendt, var Hovedkilden til alle geografiske Kundskaber i den senere Middelalder, anslaaer den længste Dag i Thule til tyve Timer og angiver Øens Beliggenhed til 62° 40'—63° 15' N. Br.

Efter *Prokopius* fra *Cæsarea*†), der skrev i det 6. Aarh., skal Thule være ti Gange saa stor som Britannien, men en stor Del af Landet skal være ufrugtbart og ubeboet; der skal dog findes tretten Nationer i dette Land, hver med sin egen Konge; blandt Nationerne nævnes *Skithifnoi* og *Gautoi*; der findes desuden flere andre ret interessante Meddelelser, som øjensynlig vise, at *Prokopius* har antaget Thule for det Samme som Skandinavien. Thule nævnes desuden

*) Disse Navne skulle vexle meget i de forskellige Haandskrifter, saaledes staa ofte *Vergos* for *Bergos*, og for *Nerigon* ofte *Verigon* og *Berricen*.

***) *C. Plinii Secundi Naturalis historia*. Recens. I. Sillig. Hamburgi et Gothæ 1851—58. Vol. I. lib. 2, cap. 77, lib. IV. cap. 30, lib. VI. cap. 39.

****) *C. Julii Solini Polihistor*. Biponti 1794. 8vo. cap. 22.

†) *De bello Gothico* lib. II. cap. 15.

i Forbigaaende hos en Mængde romerske og græske Digtere og Prosaforfattere; man vil ved dette Navn kun i Almindelighed betegne det fjerneste Norden ved den beboede Jords yderste Grænse uden at tænke paa noget særligt Land eller Sted. De senere græskromerske Geografer og Middelalderens ældste Skribenter f. Ex. *Dionysios Perigetes*, *Orosius*, *Isidorus Hispalensis*, *Priscianus*, *Gregorius Turonensis*, *Beda Venerabilis* o. fl. lade sig nøje med at afskrive de ældre Forfatters Beretninger om Thule uden at føje noget Nyt til, og, skjønt Thule nævnes paa en Mængde Steder, ere dog de Oplysninger, man faaer i Virkeligheden, særdeles magre og indholdsløse.

Den ældste Forfatter, der ligefrem erklærer Thule for det Samme som Island, er Munken *Dicuilus*, som har skrevet om de keltiske Eremiters første Farter til Island i det 8. Aarh., og de gamle islandske Forfattere vare ogsaa af den samme Mening, thi i *Landnamas Fortale* anses det for meget sandsynligt, at Island har været kjendt af Oldtidens Forfattere under Navnet Thule; den islandske Forfatter citerer *Beda* „den Ærværdige“ († 735) rimeligvis, fordi han ikke har kjendt nogen ældre Kilde. Den berømte Historiker *Adam fra Bremen* erklærer ogsaa uden Betænkning Island for Thule, og det Samme gjør *Saxo*. Gjennem hele Middelalderen fremsættes denne Mening af de fleste Forfattere som et uomtvisteligt Faktum uden videre Anmærkninger, dog findes der enkelte, der anse Thule for hørende til Øerne nordfor Skotland, f. Ex. *Henricus Huntendunensis*, der er født i Slutningen af det 11. Aarh. og levede til midt i det 12. Aarh.; han anser Thule for den nordligste af Ørkenøerne*); og den samme Mening har *Jornandes***). Der findes dog ikke hos disse ældre Forfattere fra Middelalderen noget Spor til en kritisk Undersøgelse af Thulespørgsmaalet; som oftest skriver hver Forfatter kun ordret ud af sine Forgængeres Arbejder, hvad der ogsaa var naturligt paa den Tid, da de fleste videnskabelige Skrifter kun vare tørre Kompilationer uden Originalitet.

Den videnskabelige Debat om Thulespørgsmaalet begynder egentlig med *Arngrímur Jónsson* (1568—1648), Grundlæggeren af Islands nyere Literatur. Han har i sit Skrift „*Crymogæa*“ 1610 givet en Oversigt over Islands Historie med nogle indledende geografiske Be-

*) Efter at have opregnet Øerne omkring Britannien fortsætter han „habet autem a septentrione, unde oceano infinito patet, Orcades insulas novem, de quarum ultima Thule dictum est: Tibi serviat ultima Thule“. *Monumenta historica Britannica* 1848. I. fol. S. 691.

**) *De origine actuque Getarum*. Basel 1531. S. 393.

mærkninger, hvori han bl. a. søger at paavise, at de gamle Forfatters Thule slet ikke kan være Island*); han blev modsagt af den danske Historiker *Pontanus*, der med stor Lærdom fører Bevis for det Modsatte**), hvilket atter gav Anledning til en længere Afhandling af Arngrimur Jónsson, som med hele Datidens lærde Apparat søger at gjendrive hver enkelt af *Pontanus'* Postulater***). En anden Islænder, Biskop *Th. Thorlacius*, kom dog noget senere til det samme Resultat som *Pontanus*, idet han især holder sig til de gamle Forfatters Beretninger om Thules Beliggenhed.†)

I den nyere Tid har man skrevet en utallig Mængde Bøger og Afhandlinger om Thule. Nogle have, som Malte Brun, villet henføre Navnet Thule til Jylland (Thy), *Rudbeck* finder Thule i Sverige, *Keyser*, *S. Nilsson* og *Brenner* i Skandinavien; nogle, som *Bessel* og *Burton*, anse endnu Thule for Island, men *Müllenhoff*, der meget grundig har studeret de gamle Grækeres Kundskaber om det yderste Norden og den første Udvikling af den geografiske Videnskab, ansér *Pytheas'* Thule for identisk med Shetlandsøerne, og de fleste af Nutidens Forfattere synes at være af samme Mening††) Der er ikke stor Sandsynlighed for, at man nogensinde med fuld Sikkerhed kan udfinde, hvilket Land *Pytheas* har besøgt og kaldt Thule, da hans Originalberetning allerede er gaaet tabt for tyve Aarhundreder siden, og man kun har nogle problematiske Citater paa anden eller tredje Haand at støtte sig til. Det er næppe rimeligt, at *Pytheas* paa sin

Opdagelsesrejse er naaet helt op til Island, thi, skjønt Bestemmelsen af Thules Polhøjde hos nogle af de gamle Geografer nogenlunde stemmer med Islands Beliggenhed, saa ere Stedbestemmelserne i den graa Oldtid altfor vaklende til, at man derpaa kan bygge en sandsynlig Theori, naar alt det Andet, der fortælles om Thule slet ikke passer paa Island, men derimod godt paa andre lidt sydligere Lande. De romerske Forfattere i Oldtiden have slet ikke været nærmere ved Gaadens Løsning end Nutidens Videnskabsmænd, da de gamle Digttere bruge Navnet i Flæng om de nordiske Lande i det Hele taget; efter *Tacitus'* Beretning have i det Mindste nogle af Romerne antaget Shetlandsøerne for Thule, og *Procopius*, der maa have faaet nogle Efterretninger om Skandinavien, skynder sig med at klistre det gamle, halvt mystiske Navn paa de før næsten ukjendte skandinaviske Lande. Ved at gennemgaa det foreliggende Materiale, synes jeg, man kun kan komme til det negative Resultat, at man slet ikke med Sikkerhed kan faa at vide, hvor *Pytheas'* Thule har været, og, forudsat at *Strabos* Referater er rigtige, synes det at være afgjort, at det Thule, som *Pytheas* besøgte, ikke har været Island.

II.

I nogle gamle Skrifter og Dokumenter sættes Island i Forbindelse med Begivenheder, der ere foregaaede længe førend Landets Opdagelse. Dengang det nordiske Ærkebispedømme oprettedes i Hamborg (i Aaret 831), nævnes Island (og Grønland) ogsaa i Paven og Kejserens Stiftelsesdokumenter blandt de nordiske Lande, der vare bestemte til at høre under Ærkebiskoppens Herredømme. Nogle have deraf villet slutte, at Island allerede var beboet og kristnet før Nordmændenes Opdagelse, men der er vel næppe nogen Tvivl om, at disse Navne først senere ere blevne indskudte, efter at Biskopperne i Bremen havde faaet Kundskab om disse Landes Tilværelse, og det er ikke usandsynligt, at Navnene ere blevne tilføjede i dette og fire andre Pavebreve under Ærkebiskop *Adelbert* (1043—72), som ordinerede den første islandske Biskop, *Isleif Gissurarson*, i Aaret 1056. Det er bl. a. meget mistænkeligt, at Navnet Island bruges (istedenfor Thule) i disse gamle Dokumenter, før end Landet havde faaet dette Navn af den norske Opdager *Hrafna-Flóki*. Rimeligvis paa Grund af Kjendskabet til disse forfalskede Dokumenter har det Sagn udbredt sig blandt Gejstligheden i Bremen, at den hellige *Ansarius* havde forkyndt Kristendommen i alle de nordiske Lande, ogsaa i Grønland og Island; i en latinsk

*) *Crymogæa sive rerum islandicarum libri III.* Hamburgi 1610. 4to. S. 11—14.

**) *J. J. Pontanus: Rerum Danicarum Historia.* Amstelodami 1631. fol. S. 671, 682—85, 741—55.

***) *Specimen Islandiæ historicum et magna ex parte chorographicum.* Amstelodami 1643. 4to. S. 90—121, 158—171.

†) *Theodorus Thorlacius: Dissertatio chorographico-historica de Islandia.* Editio tertia. Wittebergæ 1690, 4to. Thesis I. § 8—18. Første Udgave 1666.

††) Af de nyere Forfattere om Thulespørgsmaalet vil jeg her kun nævne enkelte: *Se. Nilsson: Några Commentarier till Pytheas fragmenter om Thule.* Physiographiska sällskapet's tidskrift. Lund 1837—38, I. S. 44—53. *Redslob: Thule, die phönizischen Handelswege nach dem Norden.* Leipzig 1855, *W. Bessel: Pytheas von Massilia.* Göttingen 1858. *Ziegler: Die Reise des Pytheas nach Thule.* Dresden 1861. *R. Burton: Ultima Thule; or a Summer in Iceland.* London & Edinburgh 1875. Vol. I. *O. Brenner: Nord und Mitteleuropa in den Schriften der Alten bis zum Auftreten der Cimbriern und Teutonen.* München 1877. *Müllenhoff: Deutsche Altertumskunde* Berlin 1870. I.

Salme fra det 15. Aarhundrede prises St. Ansgar som Kristendommens Forkynder blandt Danske, Svenskere, Nordmænd, Grønlandere og Islændere, og de samme Bedrifter tillægges ham i Henrik Wolters Bispeskrønike, der ogsaa er skreven i det 15. Aarhundrede*). Af de førnævnte Stiftelsesbreve findes der ingen ældre Haandskrifter end fra det 11. Aarh., og i nogle udelades Navnene Grønland og Island. I sin Polemik mod Arngrimur Jónsson fremfører Pontanus disse Breve som et Hovedargument for sin Paastand om, at Island havde været beboet af kristne Mennesker længe før Aaret 874, da Nordmændene først bosatte sig her oppe. Arngrimur Jónsson ytrede strax Tvivl om Brevenes Ægthed, og samtidig blev ogsaa Kejser Ludvig den Frommes Stiftelsesbrev udgivet af en Tysker efter et gammelt Haandskrift i Hamborg, hvori de omtvistede Navne udelades; siden have alle de største Autoriteter, som f. Ex. Langebek, Biskop Finnur Jónsson, Finnur Magnusson, Jon Sigurdsson, Konrad Maurer o. fl., været overtydede om, at der her maatte foreligge et Falsum**).

I en Mængde Ridderromaner og Heltedigte fra Middelalderen staaer Island paa en eller anden Maade i Forbindelse med Sagnheltens Bedrifter; de fleste af dem have maaske aldrig existeret, og nogle have levet længe før Islands Opdagelse, men i ældre Tider toge Digterne det ikke saa nøje med de videnskabelige Sandheder, saa at man endogsaa hos de bedre træffer de største Anakronismer og den skrækkeligste Uvidenhed i Geografien. Den berømte Sagnhelt Kong Arthur „ved det runde Bord“ har, som bekendt, i Middelalderen givet Stof til en umaadelig Mængde Romaner, Heltedigte og Folkeviser, og der tillægges ham de umuligste Bedrifter og Erobring. Galfried af Monmouth, der levede i det 12. Aarhundrede, har i sin „Historia Britonum“ behandlet Sagnene om Arthur som historiske Sandheder, og fra ham ere de gaaede over i mange andre Krøniker og Historiebøger; hans Beretninger ere bl. a. oversatte paa Islandsk i „Bre-

tasögur.“*) Her staaer der saaledes om Kong Arthur — rimeligvis en lille bitte keltisk Stammehøvding med Kongenavn, der levede i det 6. Aarh. — at han, da han havde besejret Saxerne og erobret England og Skotland, Danmark, Norge, Færøerne og mange andre Lande, ogsaa erobrede Frankrig og havde flere store Feltslag med Romerne; under disse Felttog havde han ogsaa Hjælpetropper fra Island under Befaling af Kong Malvasius af Thule. En af Arthurs Efterfølgere ved Navn Malgo erobrede ogsaa Island. Man synes næppe, det er tænkeligt, at noget Menneske i vore Dage skulde tro paa saadanne Røverhistorier, der ikke have den mindste Sandsynlighed at støtte sig til, men alligevel har dog en Hr. B. F. de Costa i det geografiske Selskab i New York i det Herrens Aar 1881 oplæst en Afhandling, hvori han bl. a. søger at bevise, at Island maa have været bekjendt og tæt befolket længe før Nordmændenes Opdagelse, da Kong Arthur ellers ikke havde kunnet erobre Landet eller faa Hjælpetropper fra Kongen af Island.**)

Dette er dog næppe mere forunderligt, end naar Englands bekjendte Premierminister Gladstone, der ogsaa beskæftiger sig med Antikviteter og Filologi, kan finde paa en saa mærkværdig Paradox, som at Øen Ogygia, hvor Kalypso holdt Odysseus fangen, skulde have været Island.***)

En Biskop Kentigern af Glasgow skal efter gamle Bøger i det 6. Aarhundrede have sendt Missionærer til Island og Norge, og den hellige Suniffa skal ogsaa have bragt Kristendommen fra Island til Norge i det 9. Aarh.†) I danske Folkeviser nævnes Island og Islændernes Konge meget ofte,††) og et færøisk Digt lader Kong Frode Frødegod erobre Island. I et tysk Digt fra det 11. Aarh.†††) findes en højst fantastisk Beskrivelse af Island. Digteren meddeler, at han i Utrecht har truffet en Biskop Reginprekt, som havde

*) Missale ecclesiae Bremensis. Strasb. 1511 fol. Cassel Bremensia 1766. I. S. 257—260. Henrik Wolterus chronicon archiepisc. Bremens. Meibom Rerum Germanicarum Tom. II. S. 25. 1688 fol. Cit. efter Dipl. Isl.

***) Langebek: Script. rer. Danic. I. S. 451.

Finnur Jónsson: Historia ecclesiastica Islandiae I. S. 219. Grønlands hist. Mindesm. III. S. 66—74. K. Maurer: Die Bekehrung des Norwegischen Stammes zum Christenthume. München 1855. I. S. 23—24. Diplomatarium Islandicum. I. S. 1—21.

*) Bretasögur i Annaler for Nordisk Oldkyndighed 1849. S. 94, 104, 126.

**) B. F. de Costa: Inventio fortunata. Arctic exploration with an account of Nicholas of Lynn. (Bull. of the American Geogr. Society New York 1881.)

***) L. Friedlaender: Schicksale der Homerischen Poesie (Deutsche Rundschau XII. 1886. S. 211 cit. af O. Davidsson: Timarit hins isl. bókmf. 1887. S. 107.

†) K. Maurer: Die Bekehrung des Norwegischen Stammes zum Christenthume. I. S. 8—12.

††) Svend Grundtvig: Danmarks gamle Folkeviser I. S. 160, 369, 380, 391—96; II. S. 41, 72—88 o. fl. St.

†††) Hoffmann von Fallerleben: Merigarto. Prag 1834. Sml. K. Maurer: Bekehrung etc. I. S. 599.

været i Island, og som beskrev Landet saaledes, at der fandtes faa Træer, og, skjønt Solen aldrig kom tilsyne, voxede der dog meget Korn og Vin dér oppe; Isen omkring Landet var haard som Krystal o. s. v.

III.

Som bekjendt, fandt Nordmændene Island ikke helt ubeboet, da de først betraadte Landet. Island var allerede for længere Tid siden blevet opdaget af Kelter fra Irland, der dog vel næppe have stiftet Kolonier af nogen Betydning her oppe; kun enkelte Eremiter have rimeligvis nedsat sig hist og her ved Kysten. I Islands ældste historiske Skrift, „Islendingabók“ af *Ari Thorgilsson*, staaer der saaledes: „Dengang fandtes her kristne Mænd, som af Nordmændene kaldtes Papar, men de rejste snart bort, da de ikke vilde leve blandt Hedninger, og efterlode irske Bøger, Klokker og Krumstave; heraf kunde man se, at de vare Irlændere“. Landnama har ordret optaget den samme Beretning, men føjer til med Hensyn til Bøgerne og Krumstavene, at „de bleve fundne i Papey ved Østlandet og i Papýli, og det nævnes ogsaa i engelske Bøger, at der dengang har været Skibsfart imellem Landene“. Et andet Sted i Landnama siges der om Gaarden Kirkjubær paa Sída, at her havde Paperne før boet, og derfor kunde ingen Hedning trives paa denne Gaard, som længe ansaaes for at have faaet et Slags ejendommelig Hellighed ved Papernes Ophold. Den kristne Landnamsmand Ketillfiflski, der kom til Island fra Syderøerne, bosatte sig her, og hans Efterkommere holdt fast ved den kristne Tro*). Aaret 1186 oprettedes der et Nonnekloster paa denne Gaard. De gamle Stednavne, der minde om Paperne, have holdt sig fuldstændig uforandrede indtil nu, f. Ex. Papey, Papós, Papafjörður o. s. v.; kun er Navnet Papýli (papa-býli, Papernes Opholdssted) for længe siden gaaet af Brug; maaske har, som Dr. Kaalund**) mener, en Del af Herredet Sída haft dette Navn; andre mene derimod, at man maa søge efter Papýli i Suðursveit i Østerskaftafellssýssel.***)

Man har ogsaa et sikkert Bevis for Kelternes Farter til Island i Munken Dicuilus' interessante Be-

retning. Dicuilus skrev omtr. 825; han mener, at det Land, som Irlænderne havde opdaget, var Landet Thule og citerer Solinus, hvorpaa han fortsætter saaledes:*)

„Nu er det tredive Aar siden, at nogle Gejstlige, som havde opholdt sig paa denne Ø fra første Februar til den første Avgust, fortalte mig, at Solen ikke blot ved Sommersolhverv, men ogsaa i Dagene dér omkring forsvandt om Aftenen, naar den gik under kun ligesom bag ved en lille Høj, saa at der slet ikke blev mørkt denne korte Stund; man kan gjøre, hvad man vil, f. Ex. „pediculos de camisia abstrahere“, ligesom Solen stod højt paa Himmelen, og hvis de havde besteget høje Fjælde, vilde Solen rimeligvis have forsvundet for dem. Midt under denne korte Stund er der Midnat midt paa Jorden, og jeg troer, at ved Vintersolhverv og Dagene dér omkring, ses Solen den korteste Tid i Thule, naar der er Middag midt paa Jorden. De, der have skrevet, at Havet er frossent omkring Øen, og at der er en sammenhængende Dag uden Nat fra Foraars Jævndøgn til Efteraars Jævndøgn, og omvendt, at der er stadig Nat fra Efteraars Jævndøgn til Foraars Jævndøgn, gjøre sig skyldige i Usandhed og Misforstaaelser, thi de Gejstlige kom dertil under den Aarstid, da der plejer at være stærk Kulde, og under deres Ophold afvexlede Dage og Nætter uafbrudt, undtagen ved Solhverv, men da de sejlede en Dagsrejse derfra mod Nord, fandt de det frosne Hav.“

Derpaa beretter Dicuilus endnu om nogle Øer to Dages Sejlads nordfor Skotland og mener øjensynlig Færøerne; disse Øer ere efter Dicuilus' Beskrivelse smaa og adskilte fra hverandre ved smalle Sunde; der findes en stor Mængde Faar og en utallig Mængde Søfugle. Eremiter fra Skotland havde da allerede for 100 Aar siden nedsat sig paa Øerne, men havde maattet flygte bort paa Grund af de norske Vikingers stadige Angreb. I disse urolige Tider har det ikke været let for fredsommelige Mennesker at trække sig tilbage til Ensomhed og et kontemplativt Liv; de keltiske Munke og Eremiter (de saakaldte Culdees) søgte derfor ud paa afsondrede Øer og Holme, hvor de troede sig sikre for Vikingernes Forfølgelser; man kan derfor følge deres Spor over Øerne nord- og vestfor Skotland helt op til Island**). Kelterne og de irske Munke især havde ogsaa en ubetvingelig Lyst til Rejser og Æventyr,***) og flere af de geografiske Myther

*) *Islendinga sögur* Kbh. 1843. I. S. 4.

Islendingasögur I. S. 24, 266, 258. *Fornmannasögur* I. S. 233 og XI. S. 409.

***) *Kr. Kaalund*: Hist.-topogr. Beskrivelse af Island. II. S. 276 og 314.

****) *Óðdsens Almenn landaskipunarfræði* II. 1822. S. 304. *Safn til sögu Islands*. II. S. 451 og 475.

*) *Dicuili liber de mensura orbis terræ*. Ed. A. G. Parthey. Berolini 1870. S. 41—43. *A. Letronne*: Recherches géographiques et critiques sur le livre de mensura orbis terræ. Paris 1814.

***) *G. W. Dasent*: The story of Burnt-Njal. Edinb. 1861. I. Indl. S. 7—8. *R. Burton*: Ultima Thule I. S. 27—29.

****) *A. Humboldt*: citerer af Vita St. Galli en betegnende Udtalelse „Nuper quoque de natione Scotorum, quibus consuetudo perigrinandi jam paene in naturam con-

i Middelalderen, f. Ex. Brandanus-Legenden o. fl., staa i nær Forbindelse med disse gejstlige Æventyreres Rejser og Skipperhistorier.*)

En latinsk Krønike, der behandler Norges Historie, og som man antager er skreven paa Ørkenøerne i det 13. Aarh., omtaler bl. a. Nordmændenes Erobring af Ørkenøerne og siger, at disse dengang vare beboede af Pikter og Paper. Om Paperne siger Forfatteren: „De kaldtes Papar, fordi de brugte hvide Klæder ligesom Præsterne, og derfor kaldes alle Præster paa det teutoniske Sprog Pape. Øen Papey har endnu beholdt sit Navn efter dem“**). Flere Stednavne paa Ørkenøerne og Shetlandsøerne minde endnu om disse gamle Eremiters Tilværelse; blandt Ørkenøerne findes saaledes Papa-Westray og Papa-Stronsay (før Papey meiri og Papey minni), og Stednavnet Papýli (Paplay) findes baade paa Mainland og South-Ronaldsay; ved Shetland findes der ogsaa en Papa-Stour og Papa-Little o. s. v.***) Man har ogsaa paa Ørkenøerne fundet nogle Oldsager fra Papernes Tid, saaledes nogle ejendommelige smaa Klokker, som brugtes ved Gudstjenesten hos de ældste Kristne†); maaske have Nordmændene fundet nogle lignende Klokker blandt Papernes Efterladenskaber i Irland. Ørkenøernes ældste Indvaanere, Pikterne, antog meget tidlig Kristendommen, maaske allerede i det 5. Aarh. Pikterne herskede over Øerne til i det 9. Aarh., da de bleve fordrevne af de norske Vikinger.††) Efter nogle Sagn fra Færøerne, der meddeles af Provst Hammershaimb, skulle i den ældste Tid nogle fremmede Folk have boet ved Hvalbø, som trak sig tilbage til Fjældhuler og utilgængelige Steder, da Nord-

versa est, quidam advenientes o. s. v. Kritische Untersuchungen III. S. 197.

*) O. Peschel: Abhandlungen zur Erd-und Völkerkunde. Leipzig. 1877. I. S. 20—28.

***) Breve cronicon Norvegiæ. Symbolæ ad historiam antiquiorem rerum Norvegiarum. Ed. P. A. Munch. Christianiæ 1850. S. 6 og 38.

***) P. A. Munch: Geografiske Oplysninger om Orknøerne (Annaler f. nord. Oldkynd. 1852. S. 54—58.)

†) Joseph Anderson: Introduction to The Orkneyingasaga. Edinburgh 1873. S. 11—21.

††) Nennius: Historia Britonum cap. 5 (Monumenta historica Britannica 1848. I. S. 56.) Nennius, der levede til i Midten af det 9. Aarh., fortæller, at Pikterne have erobret Øerne engang i Oldtiden, og at de endnu boer der (paa hans Tid). Oldsager og gamle Bygninger (pictish towers) paa Ørkenøerne og Shetland bære endnu Vidne om Øernes gamle Herskere. Worsaae: Minder om de Danske og Nordmændene i Skotland, England og Irland. S. 280.

mændene bebyggede Landet, og de døde dér ud efterhaanden.*)"

IV.

Det er meget usikkert, hvem der af Nordboerne har været Islands første Opdager; almindelig antages Naddodr for at være den første, men der er ligesaa meget eller mere, som taler til Fordel for Gardar „den svenske“. De to vigtigste Bearbejdelser af Landnama, den ældre af Sturla Thordarson og den yngre af Haukur Erlendsson, stemme slet ikke overens i deres Fortællinger om Landets første Opdagelse, skjønt den senere Forfatter selv fortæller, at han har benyttet Sturlas Bog tilligemed et andet Skrift af Styrmir fróði; Haukur har derfor næppe forandret andet i Sturlas Beretning end det, som han antog burde rettes. Sturlas Bog begynder med en Beskrivelse af Naddodrs Rejse, medens Haukur begynder med Gardar. Jeg tillader mig at meddele en ordret Oversættelse af de to sideordnede Beretninger.

Naddodr.

Sturlubók.

„Der fortælles, at nogle Mænd skulde rejse fra Norge til Færøerne, nogle nævne især Vikingen Noddod, men de fordreves mod Vest ud i Havet og opdagede her et stort Land. I Østfjordene besteg de et højt Fjæld, hvorfra de spejdede langt omkring, om de kunde opdage nogen Røg eller andre sandsynlige Kjendemerker paa, at Landet var beboet, men de saa intet. Om Efteraaret drog de tilbage til Færøerne, og da de sejlede fra Landet, faldt megen Sne paa Fjældene, og derfor kaldte de Landet Sneland. De roste Landet meget. Det Sted, hvor de havde anløbet, kaldes nu Reyðarfjall i Østfjordene. Saaledes fortalte Præsten Sæmundur fróði.“

Hauksbók.

„En Mand hed Naddod, Broder til Exna-Thorir, Svoger til Ølver Barnakarl; han var en stor Viking, han bosatte sig paa Færøerne, fordi han ikke var ret sikker paa noget andet Sted. Han drog fra Norge og agtede sig til Øerne, men blev forslaaet til Gardarsholm og anløb Reyðarfjorden i Østfjordene. De gik op paa de højeste Fjælde for at forsøge, om de kunde se nogle menneskelige Opholdssteder eller Røg, men de saa intet Mærkværdigt. Men da de sejlede fra Landet, faldt megen Sne, derfor kaldte de det Sneland. De roste Landet meget.“

Beretningerne om Gardar afvige endnu mere fra hinanden.

Sturlubók.

„En Mand hed Gardarr Svararson, svensk af Slægt. Han tog afsted for at opsøge et Sneland efter sin forud-

*) Antiquarisk Tidsskrift 1846—48 S. 261.

seende Moders Anvisning. Han kom til Landet østfor det østlige Horn; der fandtes dengang en Havn. Gardarr sejlede omkring Landet og erfarede da, at det var en stor Ø. Han overvintrede i Húsavik ved Skjálfandi paa Nordlandet, hvor han byggede sig et Hus. Om Foraaret, da han var sejlferdig, sled en Baad sig løs fra Skibet, og paa denne fandtes en Mand ved Navn Náttfari tilligemed en Slave og en Slavinde; han bosatte sig, hvor der hedder Náttfaravik. Gardarr sejlede til Norge og roste Landet meget. Han var Fader til Uni, Fader til Hróarr Tungugöbi. Her efter blev Landet kaldt Gardarshólmr, og det var dengang skovbevokset mellem Fjæld og Strand.“

Hauksbók.

„En Mand hed Gardarr, en Søn af Svavar den svenske; han ejede Jordegods i Sjælland, men var født i Sverige. Han drog til Syderøerne (Hebriderne) for at hente sin Kones Fædrenerv; men da han sejlede igjennem Petlandsfjorden, forsløg Storme ham derfra, og han drev ud i Havet mod Vest. Han kom til Landet østen for Horn; dér var dengang en Havn. Gardarr sejlede omkring Landet og erfarede da, at det var en stor Ø. Han kom til en Fjord, som han kaldte Skjálfandi; dér satte de en Baad ud, og Náttfari, hans Slave, gik i den; da gik Tovet i Stykker, og han kom til Náttfaravik udenfor Skuggabjörg; men Gardarr kom til den anden Side af Fjorden og overvintrede dér; derfor kaldte han Stedet Húsavik. Náttfari blev tilbage med sin Slave og en Slavinde; her hedder derfor Náttfaravik. Gardarr sejlede tilbage mod Øst og roste Landet meget og kaldte det Gardarsholm.“

Senere i Landnama omtales Uni Gardarsson, der fik det Løfte af Harald den Haarfagre, at han skulde blive Jarl over Island, dersom han kunde bringe Landet under den norske Konges Herredømme, hvad der dog helt mislykkedes. Paa det omhandlede Sted*) kaldes Uni Søn af Gardar, „Islands første Opdager“, og i et Slægtregister i Njalssaga**) omtales Uni ogsaa som Søn af Gardar, „der først opdagede Island“; i et andet Slægtregister i samma Saga**) nævnes Naddodr fra Færøerne, uden at hans Opdagelse af Island omtales med et Ord. I to gamle latinske Skrifter om Norges Historie, hvoraf det ene allerede er skrevet midt i det 12. Aarh. af Munken Theodricus og det andet i det 13. Aarh., omtales ogsaa Islands Opdagelse, og den tillægges paa begge Steder Gardar, uden at Naddodr nævnes i noget af Skrifterne***). De, der anse Naddodr for Islands første Opdager, beraabe sig hovedsagelig paa Sæmund fróðis Avtoritet, men de fleste Kilde-

*) Islendinga Sögur I. S. 246.

**) Njalssaga cap. 19 og 47.

***) Breve Cronicon Norvegiæ S. 7. Theodrici monachi historia de antiquitate regum Norwagiensium cap. III. Monumenta historica Norvegiæ. Udg. ved G. Storm. Kristiania 1880. S. 9.

skrifter tale unægtelig til Fordel for Gardar; man kan dog naturligvis ikke helt afgjøre dette Spørgsmaal med fuldkommen Sikkerhed, da bl. a. de gamle Beretninger først ere nedskrevne flere Hundrede Aar efter Landets Opdagelse, og der kan tydelig nok let have været en betydelig Usikkerhed i den mundtlige Tradition.

Den norske Viking Flóki Vilgerðarsons Opdagelsesrejse til Island omtales meget tydeligere i Landnama. Han sejlede fra Shetland for at opsøge Gardarsholm; til Besætningen paa Skibet hørte blandt andre ogsaa to norske Bønder, Thorolf og Herjolf, og en Mand fra Hebriderne ved Navn Faxi; desudeu havde Flóki tre Ravne med paa Skibet; derfor kaldes han ofte Hrafna-Flóki. Paa Rejsen løslod han Ravnene den ene efter den anden; den første fløj tilbage til Shetland, den andeu fløj lige op i Luften og saa tilbage paa Skibet, men den tredje fløj bort i den Retning, hvor de fandt Landet. Flóki kom ligesom de andre først til Østfjordene (til Horn) og sejlede sønden for Landet forbi Reykjanes. Da de fik Øje paa den brede Fjord, antog Faxi den for Munden af en vældig Elv og derfor kaldtes den Faxaóls (senere Faxaflói); derpaa sejlede de forbi Snæfellsnes og ind i Bredebugten og overvintrede ved Vatnsfjord i Nærheden af Brjánslæk*). Flóki havde her valgt et meget smukt Sted; Dalen er endnu kratbevokset, og i Dalbunden findes en smuk, fiskerig Sø; desuden var der dengang, som Sagaen beretter, udmærket Fiskeri i Fjorden. Flóki har sikkert tænkt paa at bosætte sig her, thi ellers havde han ikke ført Kvæg med paa Skibet, men om Efteraaret havde de saa travlt med Fiskeriet, at de glemte at anskaffe sig Kreaturfoder til Vinteren, saa hele Kvægbesætningen døde. Næste Foraar besteg Flóki et højt Fjæld og kunde derfra se en Fjord, der var fuld af Is; derfor kaldte de Landet Island. Hvis Flóki har gaaet op paa et nærliggende Fjæld, saa har det enten været Hornatær, hvorfra der haves en vid Udsigt over Arnarfjorden og andre nordlige Fjorde eller ogsaa Gláma, hvortil han let kunde naa ved at følge Vatnsdals-Elven, der udspringer dér oppe. I dette Aar have altsaa betydelige Masser af den grønlandske Is været ved Kysten, thi det er kun sjældent, at den i betydelig Mængde driver ind paa Isafjardárdjúp eller ind i de sydlige Fjorde. Næste Sommer vilde Flóki rejse tilbage til Norge, men paa Grund af forskellige Uheld maatte han atter overvintre i Island, dengang paa Sydlandet i Borgarfjor-

*) Sml. Geografisk Tidsskrift IX. (Fra Islands nordvestlige Halvø).

den*). Mange Aar senere kom Flóki igjen til Island som Landnamsmand og bosatte sig i Flókadalur paa Nordlandet (ikke langt vestfor Siglufjord**).

Islands første „Landnamsmand“, Ingólfur, bosatte sig, som bekendt, ved Reykjavik i Aaret 874, og lidt efter lidt begyndte Landet at bebygges, saa at dets Bebyggelse hovedsagelig var afsluttet ved Aar 930. Det vilde føre os for langt og holder ikke passe med denne Afhandlings Plan at beskrive Landets Kolonisation***). Den vestlige og den sydvestlige Del af Island blev først tagen i Besiddelse af Nybyggerne, da Adgangen hertil var forholdsvis let; Østfjordene bebyggedes ogsaa tidlig, medens Sydkysten, hvor der ingen Havne findes, og hvortil Adgangen paa Grund af den stadige Brænding ofte er meget farlig, først meget senere blev fuldstændig bebygget. De store Høvdinger og Smaakonger fra Norge, der først udvandrede til Island, toge store Landstrækninger i Besiddelse, som de senere udstykkede til deres Underordnede og Slaver, forærede til Venner og Slægtinge eller solgte til andre Kolonister, men da nogle faa Høvdinger paa denne Maade snart vilde have delt Landet imellem sig, blev man enig om faste Regler, efter hvilke Nybyggerne kunde tage Landet i Besiddelse. Ingen Skibsfører eller Skibsejer havde Lov til at tilegne sig et større Stykke Land, end han med sit Mandskab kunde hellige sig paa en Dag ved Ild, det vil sige, de kunde paa en Dag gaa omkring en Landstrækning, der dog ikke var større, end at Røgen fra det Baal, der ved Solopgang blev tændt i Øst og blev vedligeholdt hele Dagen, kunde ses fra det Ildsted, hvor Ilden blev tændt ved Solnedgang i Vest†). En Kvinde kunde kun tage saa meget Land i Besiddelse, hvor omkring man en Sommerdag kunde føre en to Aars Kvie††).

Kyststrækningerne blev først bebyggede, men lidt efter lidt toges ogsaa Lavlandene og Dalene i Besiddelse, saa at man allerede i Midten af det 10. Aarh. benyttede lige saa meget af Landet som nu. Højlandet var dengang, som endnu midt i det 19. Aarh., saare ufuldstændig kjendt, da man kun benyttede det,

*) Landnama I. c. 2. *Islendinga sögur* I. S. 29—31.

**) Landnama III. c. 11. *Isl. s. I. S.* 200.

***) En udmærket Kilde til Islands Opdagelses- og Kolonisationshistorie er Landnama, der (efter Keyser) indeholder over 3000 Personnavne og 1400 Stednavne. Sml. ogsaa *G. Vigfússon: Um túnatal: Islendinga sögum.* (Safn til sögu Islands I. S. 185—298.)

†) Landnama V. cap. 1.

††) Landnama IV. cap. 10.

der laa nærmest Bygden til Sommergræsgange for Faarene; de indre stenede Højflader omkring Jøklerne besøgtes kun sjælden. Befolkningen i de inderste Bygder i selve Randen af Højlandet har altid været meget fluktuerende, da haarde Aaringer, pestagtige Sygdomme, Vulkanudbrud og andre Landeplager ofte have ødelagt saadanne Bygder, hvor man ogsaa altid paa Grund af den stærke Kulde og de store Sne-masser har haft vanskeligt ved at holde Liv i Kreaturerne Vinteren over og i den korte Sommer ikke saa let har kunnet samle Foder nok for den lange Tid, især hvor Højlandet gaar nær til Havet, saa Klimaet bliver fugtigt, og Høet vanskelig kan tørres. I de lavere liggende Egne kunne Faarene derimod ofte af og til om Vinteren selv søge Føde, naar Sneen tører bort, saa at de smaa Pilebuske og Birkekrattet blottes. Flere højt liggende Bygder, der vare beboede i Oldtiden, ere nu forsvundne; især ere flere Egne ikke blevne beboede siden den „sorte Død“, der hærgede Landet i Aarene 1402—1404; andre ere blevne ødelagte af vulkanske Udbrud især paa Sydlandet i Nærheden af de gletscherdækkede Vulkaner, hvor de saakaldte Jøkelløb under Udbruddene undertiden i utrolig kort Tid have foraarsaget skrækkelige Ødelæggelser. Jeg skal her kun tillade mig at nævne nogle faa Exempler. Bygden Geitland paa Højlandet NV. for Langjökull, der var beboet i Oldtiden, er nu fuldstændig øde; Bebyggelsen er her rimeligvis hurtig bleven opgiven, thi i den ældste Del af „Reykholts-máldagi“, der henføres til Aaret 1185, nævnes Geitland som en ubeboet, skovbevokset Landstrækning, der hører under Kirken i Reykholt. Efter et Sagn, der meddeles af Jonas Hallgrímsson, skal Bygden være bleven ødelagt af en Lavastrøm fra Langjökull; om et saadant Udbrud har man dog ingen historiske Efterretninger*). Langavatnsdalur vestfor Baula, der omtales som beboet i Landnama**), har været ubeboet siden den sorte Død. Højlandets Affald sydfor Kjalvegur, østfor Hvítá, har før været beboet, hvad man kan se af de mange Ruiner af Jordhytter, der endnu findes hist og her***). Paa Nordlandet i Thingösyssel fandtes før en Bygd i Theigjandadalur†); paa Hederne sydfor Kelduhverfi findes endnu mange Ruiner, og Króksdalur vestfor 'Odáðhraun, hvor nogle Gaarde

*) Diplomatorium Islandicum I. S. 280 og 471. *Kaalund: Hist.-topogr. Beskr. af Island* I. S. 326.

**) Landnama *Isl. S. I. S.* 71—72, 160.

***) *Geografisk Tidsskrift* X. S. 19. Andvari 1869. S. 81.

†) Landnama I. c. S. 230. *Th. Thoróðsen: Ferð um austurland.* (Andvari IX. S. 22).

omtales i Sagaerne, er nu fuldstændig øde; her ser man endnu flere Gaardruiner, og nogle Oldsager ere blevne fundne her*). I NØ-Landet findes ogsaa i Randen af Højlandet flere øde Gaarde, f. Ex. paa Mødrudalsøræfi, Jökuldalur, Hrafnkeldalur, Laugarvalladalur o. s. v.**). Paa Sydlandet ødelagdes Thjorsardal ved Udbrud af Hekla i det 14. Aarh. Thorsmørk skal ogsaa være bleven ødelagt i samme Aarhundrede, og flere større Bygder ved Mýrdalsjökull ere gaaede tilgrunde ved Katlas forskjellige store Udbrud, saaledes Dynskógahverfi, Nautadalir, Lágeyjarhverfi og Skjaldbreid, medens Øræfajökull i Aaret 1350 siges at have paa en Morgen oversvømmet og bortskyllet 40 Gaarde og 3 Kirker. Hvor der nu findes græslose Sandstrækninger, fandtes der dengang nedenfor denne Vulkan frugtbart, beboet Land, hvis forskjellige Gaarde nævnes i gamle Dokumenter***).

Det indre Højland nævnes kun sjældent i de gamle Sagaer, men man ser dog, at man allerede meget tidlig har kjendt de samme Veje over Højlandet mellem de fjærnere Landsdele, som endnu benyttes. En af de første Rejser gennem det indre Island blev foretaget af Gnúpa-Bárður, der antages at være født omtrent 840. Han kom til Island som ældre Mand og bosatte sig i Bárðardalen paa Nordlandet. Han lagde Mærke til, at Vejrliget var mildere, naar Vinden stod fra Oplandet end fra Havet, og heraf drog han den Slutning, at der maatte være bedre Egne sydfor Fjældene. Han sendte sine Søner i Marts Maaned sønder paa, og de fandt Padderokker og andre Planter. Næste Foraar drog han saa afsted med alle sine Ejen dele over Vonorskarð ad den Vej, som siden kaldes Bárðargata og bosatte sig paa Gnúpar i Fljótshverfi†). Nu kan man ikke med Sikkerhed afgjøre, hvilken Vej Bárður har benyttet; det er slet ikke sikkert, om Passet imellem Tungnafellsjökull og Vatnajökull, der nu kaldes Vonorskarð, er det Samme, som nævnes i Landnama. I Begyndelsen af dette Aarhundrede var dette Pas imellem Jøklerne slet ikke kjendt, skjønt Sveinn Pálsson anede dets Tilværelse. Den Første, der rejste langs Vatnajökulls nordlige Rand, Pétur Brynjúlfsson i Aaret 1794, troede, at der her kun fandtes en Lavning i Jökelen, og Pétur Pétursson fra Háko-

narstaðir, der drog den samme Vej i Aaret 1830, var af samme Mening. Passets egentlige Opdager eller Gjenopdager, Björn Gunnlaugsson, der rejste der igjennem den 4. Avgust 1839, identificerer det med Landnamas Vonarskarð; senere er dette Pas ikke blevet besøgt af nogen Rejsende undtagen denne Afhandlings Forfatter i Sommeren 1884*). Dersom Gnúpa-Bárður har fulgt Skjálfandafljót, saa er det muligt, at han har passeret dette Vonarskarð, og saa maa han have fulgt Randen af Vatnajökull ned til Hverflisfljót igjennem Egne, der, saa vidt bekjendt, aldrig siden ere blevne betraadte af noget Menneske.

At man i Oldtiden heller ikke skyede at rejse over ukjendte eller lidet kjendte Dele af Højlandet, naar det gjaldt om at forkorte Vejen og komme hurtig afsted, kan man se af Hrafnkellsaga, hvor Sámur á Leikskálum (i det 10. Aarh.) rejser over den nordlige Del af Odáðahraun til Króksdalur og derpaa til Sprengisandsvejen mod Syd, for at han kunde komme hurtigere til Althinget end hans Modstander, hvad der ogsaa lykkedes**). Sprengisandsvejen er dog sikkert i Oldtiden bleven temmelig lidt benyttet, skjønt den enkelte Steder nævnes i Sagaerne***). Kjalvejen mellem Langjökull og Hafsjökull opdagedes allerede i Begyndelsen af det 10. Aarh. og benyttedes senere meget ofte især i den urolige „Sturlungatid“ i det 12. og 13. Aarh.; dens Opdagelseshistorie er før kortelig bleven fortalt i dette Tidsskrift†) og kan derfor her forbigaaes. Stórirssandur, en Vej, der gaar over Høj-sletterne nordfor Langjökull fra NE. til SV., blev ogsaa, som der kan ses af Sagaerne††), undertiden benyttet i Oldtiden. Højlandet mellem den vestlige Del af Húnavatnssýssel og Borgarfjorden var lige saa godt kjendt i Oldtiden som nu, thi Hovedmassen af dem, der skulde rejse mellem Nord- og Sydlandet, rejste ogsaa dengang over disse Hedestrækninger, der ligge meget lavere og kunne hurtigere passeres end de østlige, lange og farlige Fjældveje igjennem Landets Midte, skjønt de dog ogsaa ofte, især om Vinteren, kunne

*) *Th. Thoroddsen*: Odáðahraun (Andvari XI. 1885. S. 77—78, 108).

***) *Sml. Geogr. Tidsskrift* 1882. S. 25. *Andvari* IX. 1883. S. 43—44 og *Safu til sögu Islands* II. S. 454—57.

****) *Th. Thoroddsen*: Oversigt over de islandske Vulkaners Historie. Kbh. 1882. S. 26—27, 38, 47—48 o. fl. St.

†) *Landnama* III. cap. 18. *Isk sögur* I. S. 225—226.

*) *Th. Thoroddsen*: Eine Lavawüste im Innern Islands (Petermann's Mitteilungen 1885. S. 286.) og *Andvari* XI. 1885. S. 22—28. Paa begge disse Steder omtales disse Egnes Opdagelseshistorie nærmere, især i *Andvari*. Sagan af Hrafnkeli Freysgöða. Kbh. 1847. S. 12.

**) Denne Vei hed i Oldtiden kun „Sandur“, *sml. Sturlunga saga*. Oxford 1878. I. S. 243, II. S. 5, eller „Gá-sasandur“ *sml. Njála* cap. 148 og 149. *Islandinga sögur* III. S. 848, 853.

†) *Geogr. Tidsskrift* 1882. S. 25.

††) *Grettis saga*. Kbh. 1859. Kap. 87. S. 191.

være baade besværlige og farlige. Det har sikkert bidraget noget til Udviklingen af Kundskaben om det Indre, at Folk, der af en eller anden Grund paa Althinget vare dømte fredløse eller vilde undgaa en truende Blodhævn, ofte flygtede op i Højlandet, hvor de saa om Sommeren fristede Livet ved Forellefangst i Søerne eller ved at stjæle Bøndernes Faar fra Fjældgræsgangene. Disse Flygtninge have givet den første Anledning til den mærkelige Folketro om Kolonier af „Utilegumenn“ (Udliggere, Fjældboer), der herskede blandt Almuen i Island endnu i Midten af dette Aarhundrede, men siden for det Meste er forsvunden. Selve Jøklerne have rimeligvis i Oldtiden blandt Almuen været næsten helt ukjendte, men at man dog en eller anden Gang har bestøget og undersøgt Jøklerne, ses bl. a. af Sagnene om den mystiske Thorisdal i Langjökull, der omtales i Grettissaga og senere blev gjenfundet i 1664 og tilsidst undersøgt af Bjørn Gunnlaugsson i Aaret 1835.

Naar man gennemgaaer de gamle Beretninger, der haves i Sagaer, Annaler o. a. St., sér man let, at den islandske Almue har allerede i det 11. og 12. Aarh. haft omtrent de samme Kundskaber om Landets Indre, som man havde i Begyndelsen af dette Aarhundrede før B. Gunnlaugssons Rejser. Men denne Kundskab havde dog naturligvis saare lidt at betyde i videnskabelig Henseende, da det, man vidste, kun sjælden nedskreves og kun omtales i forbigaaende i Anledning af en eller anden historisk Begivenhed. Men Kundskaben om det Indres Topografi havde den gang, som nu, en betydelig praktisk Betydning for Bønderne baade paa Grund af Samfærdslen mellem de fjærne Landsdele og paa Grund af Faareavlen.

V.

Før jeg nærmere gaar ind paa at omtale de forskjellige Beretninger om Island, der findes i islandske og udenlandske Bøger fra Middelalderen, maa det være mig tilladt kortelig at berøre de gamle Islænderes geografiske Kundskaber i det Hele taget og deres Rejser og Forbindelser med Udlandet, da Fremskridtet af de geografiske Forestillinger om Island staar i en nær Forbindelse med Ind- og Udlandets Kulturudvikling, ligesom den gamle, islandske Literaturs Fremvæxt staar i nøje Sammenhæng med samtidige, aandelige Strømninger i andre Dele af Evropa. Det aandelige Liv, der udfoldedes i det fjærnt liggende, tyndt befolkede Island, vilde have været utænkeligt, dersom ikke Islændernes Rejselyst stadig havde bragt dem i Berøring med den intellektuelle Udviklings Centrér i det syd-

lige Evropa. Islændernes Rejser i Udlandet have ogsaa givet andre Nationers Lærde nogle Oplysninger om Island, og, skjønt man ofte forbavses over Datidens naive, geografiske Begreber og dens fabelagtige Beretninger om Island, saa vil man dog som oftest finde en Kjærne af Sandhed, der øjensynlig stammer fra Islændernes egne Beretninger, thi i den ældre Middelalder kunde Fremmede ikke berette noget om Island efter Selvsyn, da det først er i det 15. Aarh., at Handelen med England og Tyskland giver dem Lejlighed til at se sig om i dette isolerede Polarland. Geografien som særskilt Videnskab eksisterede dengang næppe, og man maa derfor ikke dømme for haardt om de falmende Forsøg paa Jord- og Folkebeskrivelse, da endnu næppe nogen fra den theologiske, indskrænkede Tankegang kunde høve sig til en uhildet Betragtning af Naturen eller gjøre sig en Forestilling om dens lovmæssige Orden. Naturen var paa Grund af Mirakeltroen bleven stillet paa Hovedet, saa at de største Absurditeter kunde lige saa godt gjøre sig gjældende i den almindelige Mening som de sikreste videnskabelige Sandheder.

Paa Vikingetogene var Nordboernes Horisont bleven meget udvidet, saa at de kjendte den største Del af Evropa; de stiftede, som bekjendt, Riger i England, Irland, Rusland, Frankrig og Italien og kom derved i Berøring med alle de gamle Kulturnationer, hvad der ikke kunde blive uden Indflydelse paa deres egen aandelige Udvikling. Efter at Nordmændene havde bosat sig i Island, forsvandt ingenlunde deres Lyst til Rejser og Æventyr, nej, tværtimod, deres Interesse for fremmede Lande og Folkeslag holdt sig i mange Aarhundreder uforandret. Det ansaaes for at høre til en ung Mands Opdragelse at se sig om i fremmede Lande, saa at det blev til et Ordsprog, at den, der aldrig havde været udenfor Hjemmet, ikke kunde blive andet end en Tosse. Enhver haabefuld, ung Mand maatte derfor rejse for at vinde Hæder og Anseelse; derfor træffer man i Sagaerne Islænderne altid paa Farten rundt omkring i hele den da bekjendte Verden; de færdedes omkring i alle de nordiske Lande, snart som Hirdmænd og Skjalde ved Kongernes Hoffer, snart som Krigere eller Handelsmænd; de drog til Konstantinopel for at lade sig optage blandt Væringerne; de deltog i Krigstog til Rusland, England og Irland; de færdedes i Italien og Palæstina; de opdagede Grønland og Amerika; snart kæmpe de som Krigere under det bysantiske Banner, snart som dristige Søfarere med Isen ved Grønlands Østkyst, ja, trænge endogsaa helt op i Smithsund. Efter at Kristendommen indføres, drage

aarlig Skarer af islandske Pilegrimme paa Valfarter til Rom, Kompostella, det hellige Land o. s. v. Saadanne Rejser maatte virke befrugtende paa det aandelige Liv i Hjemmet, thi de Rejsende vendte hjem, naar de tilstrækkelig længe havde fartet omkring, for at overtage deres Fædrearv og deltage i Hjemmets politiske Liv. Hvad der især bidrog til at skabe den originale, islandske Literatur, var dog den Maade, hvorpaa Kristendommen blev antagen, idet de gamle Høvding-slægter*), der havde spillet den største Rolle i det praktiske Liv og i Politiken og styret den hedenske Gudstjeneste, nu ogsaa overtog Styret af den nylig grundede, kristne Kirke og lærte Latin og andre boglige Sysler, saa at den nationale Kultur amalgameredes med den nye. De gamle Slægters historiske Tradition og det nationale Sprog holdtes i Ære, og den ejendommelige, nordiske Aand satte sig et Minde i en blomstrende historisk Literatur.

Efter Kristendommens Indførelse have sikkert Islændernes mange Pilegrimsrejser haft stor Betydning, ligesom ogsaa flere islandske Høvdingssønner studerede ved Universiteter i det sydlige Evropa. Pilegrimsrejser og Valfarter til Rom omtales paa en Mængde Steder i Sagaerne, og man har desuden et udenlandsk Vidnesbyrd om Islændernes Valfarter, i det man i det berømte Abbedi i Reichenau har fundet en Liste over gennemrejsende Pilegrimme fra det 9. til det 11. Aarh., hvorpaa ogsaa 39 Pilegrimme fra Island (Hislant terra) findes opførte**). Navnene ere utvivlsomt islandske, skjønt Personerne ikke er bekendte fra Sagaerne. Man kan heraf slutte, hvor hyppige disse Rejser maa have været, thi man ser af de gamle islandske Skrifter, at man endnu mere har benyttet flere andre Veje til Rom. En islandsk Abbed *Nikulás* († 1158) har skrevet en Vejledning for Rejsende til Rom og Jerusalem, et Slags kortfattet „Bådeker“, hvori de forskjellige Veje flygtig beskrives med enkelte indflettede geografiske og topografiske Oplysninger***). Den vidt berejste islandske Høvding *Gissur Hallsson* († 1206), der længe havde opholdt sig i Rom, hvor han var meget anset, skal have skrevet en Rejsebeskrivelse, „flos peregrinationis“, som dog desværre for længe siden er gaaet tabt†). Af „Påls biskups saga“

kan man se, hvor hyppige Præsternes Udenlandsrejser have været, idet denne Biskop lod forfatte en Fortegnelse over alle gejstlige Personer i Bispedømmet med den udtrykkelige Bestemmelse, der fremhæves i Sagaen, at kontrolere, at ikke flere Præster rejste udenlands, end Kirken kunde være tjent med*). Der fortælles om den vidt berejste Hallur Teitsson, der døde i Utrecht 1150, at han kunde tale Sprogene i alle de Lande, han kom igjennem paa sine Rejser**), men som oftest have dog vel Islænderne, som andre lærde Folk i de Tider, benyttet sig af Latin. Nogle lode sig ikke nøje med Valfartsrejser til Rom, som f. Ex. Rafn Sveinbjarnarson. Han rejste til Norge, derfra til den hellige Thomas Becket i Canterbury, en Hølgem, som Islænderne særlig synes at have havt Forkjærlighed for; derfor forærede Rafn ham ogsaa en Hvalros-tand; siden rejste han til den hellige Egidius i St. Gilles ved Rhones Udløb, derfra til Kompostella og endelig over Rom tilbage til Island***). En af de sidste Islændere, der gjorde lange Rejser i Udlandet, var Bjørn Einarsson†), der i Slutningen af det 14. og Begyndelsen af det 15. Aarh. tildels paa eget Skib gjorde flere Rejser til Spanien, Frankrig, Holland, Italien, Palæstina og Grønland. Forresten kunde det, som man véd om de gamle Islænderes Rejser, afgive Stof nok til en hel interessant Bog.

Flere af de Islændere, der havde studeret i Udlandet, stiftede, da de kom hjem, Skoler, hvoraf nogle fik en meget stor Indflydelse paa Udviklingen af den islandske Literatur. De berømteste Skoler fandtes i Haukadalar, Skalholt og Oddi, og Biskop Jón Ógmundsson's Skole paa Holm er ogsaa bleven berømt; derfra udgik bl. a. de første islandske Matematikere og Grammatikere. Jón Ógmundsson († 1121) havde studeret i Paris, ligesom den bekendte Sæmundur fróði; Biskop Thorlak den Hellige († 1198) studerede 6 Aar i England og Frankrig, Biskop Isleifur Gissurarson († 1080) studerede i Tyskland, Biskop Páll Jónsson († 1211) i England, Biskop Jón Halldórsson († 1339) i Paris og Bologna o. s. v. Paa denne Maade fortes den evropæiske Kultur op til Island, saa at det af Araberne i Sydfrankrig vakte Aandsliv ogsaa kunde sætte Frugter i det fjærne Island.

Allerede i Islændernes ældste Skrifter ses, at deres

*) Sml. Biskupasögur, I, S. 29.

***) Antiquarisk Tidsskrift 1843—45. S. 67—75. Diplomatarium islandicum, I, S. 170—172.

****) E. Chr. Werlauff: Symbolæ ad geographiam medii ævi ex monumentis Islandicis. Havniæ. 1821.

†) Sturlunga I, S. 206.

*) Biskupa sögur I, S. 136.

***) Biskupa sögur I, S. 80.

****) Biskupasögur I, S. 641—643.

†) Grønlands hist. Mindesmærker I, S. 110—121, III, S. 435—41. Safn til sögu Islands, II, S. 643.

Beretninger om Lande og Nationer, som de kjende af egen Erfaring, ere efter Datidens Forhold meget korrekte og ædruelige; først senere i den oversatte, geografiske Literatur om fjærne, lidet kjendte Lande faa Fablerne Overhaand, især naar det gjælder Lande som Indien, hvor de senere græsk-romerske Røverhistorier gjentages. Naar Sagaerne omtale en Rejse, angives altid samtidig Retningen, og naar fjærne Steder nævnes, angives tillige Verdenskanten, endogsaa hvor det slet ikke er Meningen at omtale den indbyrdes Beliggenhed. Der siges f. Ex. ikke: „Han rejste til Rom“ eller „han rejste til Konstantinopel“, men han rejste „suður“ til Rom eller „austur“ til Miklagard. Naar der f. Ex. skulde fortælles, at en eller anden Mand havde opholdt sig tre Aar i Rom, tilføjes Verdenskanten ogsaa for at betegne, hvor Stedet ligger; han opholdt sig 3 Aar „suður“ i Rom o. s. v. Dette er endnu almindelig Sprogbrug paa Islandsk. Irlænderne kaldtes i Oldtiden Vestmenn og Nordmændene Austmenn, hvad der naturligvis skal betegne Retningen af disse Folks Hjemstavn fra Island. Denne stadige, ofte, som det synes, umotiverede Henvisning til Verdenskanten og Himmelegnen, viser bl. a., hvor nøjagtig man har villet være i Betegnelsen af Landenes geografiske Beliggenhed; man er derfor næsten altid, naar man læser de gamle Fortællinger, meget godt orienteret med Hensyn til det Topografiske. Man kan ikke saa let af Sagaerne faa nogen Underretning om, hvilke Midler de gamle Islændere brugte til at bestemme Vejen til Søs, men det er forbavsende, at de kunde foretage saa lange Sætog som til Grønland og Amerika uden Kompas eller andre Instrumenter. Man havde kun Solen og Stjærnerne at holde sig til, og naar Vejret var taaget, tumlede man om paa Søen, indtil Vejret bedagedes. Saaledes fortælles om Bjarni Herjulfsson, da han skulde sejle til Grønland, at der var ingen ombord, der forhen havde besøjet Grønlandshavet; da de ikke kunde se andet end Hav, saa kom der Nordenvind med Taage, saa de vidste ikke, hvor de kom hen, og dette varede i tre Dage, men da kom Solen frem, og de kunde da skjelne Himmelegnene*). Ligeledes fortælles om Thorstein Eiriksson, at han paa Sejladsen fra Grønland til Vinland sejlede til Havs, indtil Landet kom af Syne, men derpaa drev han om i Søen den hele Sommer uden at vide, hvor han var**). Man var altsaa kun sikker paa Retningen, naar man kunde se Solen eller Polar-

stjærnen og styre efter dem. Allerede tidlig havde Islænderne erhvervet sig nogle astronomiske og matematiske Kundskaber; Thorsteinn Surtur gjorde f. Ex. omtr. 960 nogle Forbedringer ved Kalenderen*), og om Einar Eyjulfsson fortælles der, at han ofte gik ud om Nætterne, betragtede Himmellegerne, iagttog dem nøje og havde god Forstand paa sligt**). Som de betydeligste islandske Astronomer og Matematikere nævnes Stjærnu-Oddi og Bjarni Bergthórsson († 1173), der havde studeret paa Jón Ógmundssons Skole i Hólum; flere af deres astronomiske, geografiske og matematiske Afhandlinger findes samlede i Skriftet „Rymbeigla“. Nogle have endogsaa beskæftiget sig med Astrologi, hvilket man bl. a. kan se af Islænderen Hunrødur Vefredssons Spørgsmaal til Biskop Sigurd, om det ikke var rigtigt af ham at udforske sin Skæbne af Stjærnernes Stilling, som saa mange andre lærde Folk plejede at gjøre***). Haukur Erlandsson forfattede den første islandske Algebra under Navn af Algorismus og indførte de arabiske Tal†). Skjønt Islænderne altsaa maa have haft nogle astronomiske og matematiske Kundskaber, findes der dog aldrig noget Exempel paa en direkte Maaling af Polhøjden, men nogle Gange prøves der dog paa at bestemme Bredden paa en eller anden primitiv Maade. Bekjendt er det meget omtvistede Sted i „Grænlandingapáttur“, hvorefter man har villet bestemme Vínlands Beliggenhed: „Der var mindre Forskjel paa Dagenes Varighed end paa Grønland eller Island; Solen havde da „Eykt“-Stilling og „Dagmaal“-Stilling ved Vintersolhverv.“ Breddegraden bestemtes herefter af Prof. Th. Bugge til 41° 22', men Gustav Storm og H. Geelmuyden††) have paavist, at man efter Sagaen ikke kan komme til noget sikkert Resultat; kun er det bestemt, at Vinland ikke har været nordligere end 49° 55'. En lignende unøjagtig Breddeterminering findes i „Grænlands annáll“, hvor Grønlændernes Nordfarer til Krogsfjarðarheiði omtales†††: „Dernæst seilede de mod Syd til Krogsfjarðarheiði en stor Dagsroning Jacobsmesse-dag; det frøs da om Nætterne, men Solen skinnede baade Nat og Dag og var ikke højere, da den var i Syd, end at, hvis en Mand lagde sig paa tværs i en sexaaret Baad, udstrakt mod Rælingen, saa traf Skyggen

*) Grønlands historiske Mindesmærker, I, S. 210.

**) Grønland. hist. Mindesm. I, S. 230.

*) Islendinga sögur, I, S. 7, 131.

**) Ljósvefninga saga, Kap. 14, S. 43.

***) Fornmanna sögur III, S. 169.

†) Annaler for nordisk Oldkyndighed, 1848, S. 353—75.

††) Aarb. f. nord. Oldk. 1887, S. 298.

†††) Grønland. hist. Mindesm. III, S. 240—242.

af det Bord, som var nærmest mod Solen, i Ansigtet paa ham; men om Midnat var den saa høj som hjemme i Bygden, naar den er i Nordvest.“ En mærkelig Bestemmelse af Palæstinas Polhøjde, der dog maaske ikke er saa fjærnt fra Sandheden, findes i Abbed Nikulás før omtalte Vejviser for Rejsende. „Hvis man paa den flade Mark ligger paa Ryggen ved Jordan, lægger sin knyttede Haand paa det ene oprejste Knæ og hæver Tommelfingeren op fra den knyttede Haand, saa vil Polarstjernen ses i den Højde og ikke højere“*). Kompasset kjendtes ikke i Norden i den islandske Republiks Blomstringstid, men det bruges dog allerede i Slutningen af det 13. Aarh.**); da var man ogsaa lige nylig begyndt at bruge det i det sydlige Evropa***). Af egentlige Kaart kjender man intet fra Oldtiden, thi de Planisphærier, som findes i gamle islandske Manuskripter†), fortjene ikke dette Navn, men ere af samme Slags som de bekjendte Verdenskredse eller Hjulkaart fra den ældre Middelalder, betydningsløse, skematiske Figurer, hvoraf de islandske have den Ejendommelighed, at Syd vender opad og Nord nedad ligesom hos Araberne.

VI.

Fra Oldtiden finder man ingen egentlig islandsk Beskrivelse af Island i dets Helhed, men spredt omkring i forskellige historiske Skrifter findes et stort topografisk Materiale. At der fra den Tid skulde findes geografiske Beskrivelser i moderne Forstand, kan man naturligvis ikke vente. Landnama, et enestaaende Værk, der nøjagtig beskriver Islands Kolonisation, indeholder Tusinder af Navne paa Steder og Personer og afgiver derfor ikke blot et ypperligt Grundlag for den lokale Historie, men indeholder ogsaa en Mængde Oplysninger, der ere nyttige for islandske Geografer og Topografer. De fleste gamle Sagaer, Annaler og Dokumenter indeholde foruden det store kulturhistoriske Stof ogsaa meget af Interesse for Topografen, og den fysiske Geografi kan ogsaa drage stor Nytte af disse Skrifter, idet man af dem kan drage Slutninger om vulkanske Udbrud og Jordskjælv, om Drivisen, Klimaet, Skovene, Agerdyrkingen o. s. v. Om videnskabelige Undersøgelser af Landet kunde der naturligvis ikke

*) Symbolæ ad geographiam medii ævi ex monumentis Islandicis. Havnæ 1821. 4to. S. 31.

***) Islendinga sögur, I, S. 28.

****) O. Peschel: Abhandlungen zur Erd- und Völkerkunde, I, S. 169—76.

†) Antiquités russes. Copenhague 1852. S. 388—449.

J. Leleuel: Géographie du moyen âge. Bruxelles 1852—57. II. S. 7.

være Tale i Oldtiden, men der nævnes dog i Sagaerne en enkelt Undersøgelsesrejse med særskilt Øjemed. *Grimur „geitscór“* berejste nemlig hele Island paa offentlig Bekostning i tre Aar for at udsøge et Sted til Islands fælles Forsamlingsplads, førend Althinget blev indstiftet paa Thingvellir i Aaret 930*).

Efter at Kristendommen blev antagen i Island, havde Udlandet lettere ved at faa nogle Efterretninger om Island paa Grund af det livlige Samkvem mellem Gejstligheden i Island og Udlandet; af og til fik Landet ogsaa nogle fremmede Besøg. Under den første Biskop *Isleifur Gissurarson* (1056—1080) blev Landet overløbet af fremmede, gejstlige Æventyrere, der alle paa-stode at være Biskopper og søgte ved alle mulige Midler at danne uafhængige Menigheder; de fik ogsaa nogle Tilhængere, men, efter at Erkebiskoppen i en Skrivelse havde erklæret dem for gejstlige Vagabonder, der uden Orlov vare rejste til Island, nogle end-Ogsaa i Ban, bleve de fordrevne*). Biskop Reginbrecht, der før er bleven nævnt, har maaske hørt til disse gejstlige Landløbere. Da Biskop *Isleifur* enstemmig af Islænderne var bleven valgt til Biskop, rejste han til Rom for at faa Ordination, men blev henvist til Ærkebiskoppen i Bremen, hvor han blev modtaget med store Æresbevisninger og bispeviet af Ærkebiskop Adelbert i Aaret 1056. Denne Rejse har givet Anledning til en af de første Beretninger om Island i fremmede Bøger, thi rimeligvis har Adam af Bremen faaet Underretninger om Island af Folk, der have været sammen med Biskop *Isleifur*, thi Adam kom til Bremen i Aaret 1067, hvor han skrev sin berømte Kirkehistorie. Man véd meget lidt om Mester Adams Levned; kun saa meget er sikkert, at han kom til Bremen i Biskop Adelberts 24. Embedsaar, altsaa i Aaret 1067, hvor han havde Overopsyn med Skolerne og var meget anset. Mester Adam fortæller, at han har mange af sine Oplysninger om de nordiske Landes Historie fra Kong Svend Estridsson, af hvem han blev naadigt og gæstfrit modtaget. Ærkebiskop Adelbert døde 1072, og man antager, at Mester Adam har skrevet sin Historie i Aarene 1072—1076. Mester Adam antager Island for de gamle Forfatteres Thule og citerer Beda og Pytheas, hvorpaa han fortsætter saaledes (efter P. W. Christensens Oversættelse):

„Dette Thule altsaa hedder nu Island, af Isen nemlig, som fastgjør Oceanet. Om denne Is fortælles ogsaa den Mærkværdighed, at den paa Grund af sin Ælde er sortladet og tillige saa tør, at den brænder, naar man stikker Ild paa

*) Islendingasögur I. S. 5.

***) Islendinga sögur I. S. 13. Biskupa sögur I. S. 62—63.

den. Hvad selve Øen angaaer, saa er den meget stor og rummer en talrig Folkemængde, der udelukkende nærer sig af Fædrift og klæder sig i Ulden af Hjorderne. Korn er der intet af, og Ved er der Mangel paa; derfor boer man i Huler under Jorden, hvor man har Taget over sig og Lejet under sig tilfælles med sine Husdyr. Paa denne enfoldige Vis føre de et gudeligt Levned, idet de nøjes med Naturens Gaver og kunne med Glæde samtykke i Apostlens Ord: „Har vi Føde og Klæder, saa lad os nøjes dermed“. Deres Jøkuler ere for dem som Stæder, og deres Kilder ere deres Lyst. Det er et Folk, jeg priser lykksaligt, fordi det har sin Fattigdom umisundt, og endmere fordi det nu, alle som én, har iført sig Kristendommen. Der er hos dem mange fortræffelige Egenskaber, især en sjælden Kjærlighed, som har tilføje, at de baade indbyrdes og i Forhold til fremmede Gjæster har alt tilfælles. Deres Biskop ære de som en Konge; paa hans Vink vogter hele Folket, og hvad han fastsætter, efter Guds Vilje, efter Skrifterne eller i Overensstemmelse med, hvad der hos andre Folk er Skik og Brug, det er for dem en Lov. Vor Ærkebiskop kunde ikke noksom takke Gud paa dette Folks Vegne, at det i hans Dage omvendte sig, skjønt det ogsaa, inden det tog ved Troen, ifølge en naturlig Lov ikke just stod i saa skærende en Modsætning til vor Religion. Paa deres Begjæring indviade han da til deres Biskop en saare from Mand ved Navn Isleif. Han var fra selve Egnen, og da han var bleven sendt ned til Ærkebispnen, beholdt denne ham i nogen Tid hos sig og tildelte ham overordentlige Æresbevisninger; imidlertid lærte Isleif, hvorledes han til Gavns kunde undervise de til Kristus omvendte Folk. Ved ham afsendte Bispen sine Hyrdebrevne til det islandske og grenlandske Folk med en ærbødig Hilsen til disses Menigheder samt Løfte om, at han selv med det allerførste skulde komme til dem til den gjensidige Glædes Fuldkommelse“ . . . „Saavidt om Islænderne og om det yderste Thule, hvad Sandt jeg desangaaende er kommen til Kundskab om med Udeladelse af det Fabelagtige.“

I Randen af de gamle Haandskrifter findes nogle Skolier af selve Forfatteren eller hans Afskrivere. I nogle af disse nævnes Island ogsaa. Der staar bl. a.:

„Naar man løber ud fra de Danskes Forbjærg Aalborg, saa skal der være en 30 Dages Rejse til Island. Dog kan det naaes paa kortere Tid, naar man har rigtig god Vind.“

„Ved Island er Ishavet, og det er baade glødende og dampende.“ „Hos dem er der ingen anden Konge end Loven, og dér er Synden en Skam og Døden en Vinding.“ „Den største By sammesteds er Skalholt“).

Trods nogle Fabler, som dem om Isen, der kan brændes og om det glødende og dampende Ishav, indeholder Mester Adams Skildring dog ikke saa lidet Rigtigt. De første islandske Biskopper, der vare særdeles dygtige Mænd, havde saa godt som uindskrænket

Magt i Island*); med Hulerne, menes rimeligvis de islandske Jordhytter; den samme Misforstaaelse gjentager sig meget ofte hos Forfattere flere Aarhundreder senere, og Fabelen om den brændende Is kan endog forfølges helt ned til Begyndelsen af det 18. Aarh. Det glødende og dampende Ishav er en Gjentagelse af de urimelige Idéer, som Oldtidens Forfattere havde om det yderste Hav.

Fra det 12. Aarh. finder man ikke mange Oplysninger om Island i fremmede Bøger. Munken *Thjóðrekur* i Trondhjem, der i Aarene 1177—80 skrev en Norges Historie paa Latin**), nævner vel Islænderne som sine Hjemmelmænd, men han giver dog ingen Beskrivelse af Island eller dets Indvaanere. Englænderen *Giraldus Cambrensis* (Gerald de Barry), der var Biskop og Diplomat og til sine Tider en mægtig Mand, fødtes i Aaret 1146 og førte et meget bevæget Liv under Kong Henrik den anden og Johan uden Land. Han opholdt sig afvexlende i Frankrig og England og rejste med Kong Johan til Irland, hvor han samlede Materiale til sit Værk „*Topographia Hiberniæ*“, hvori der ogsaa findes nogle Beretninger om Island. Senere forelæste han sin Bog offentlig for en glimrende Forsamling i Oxford, som han samtidig fyrstelig beværteede. Man vilde allerode dengang ikke rigtig tro paa nogle af hans fabelagtige Historier, og man beskyldte ham endogsaa for at have ødelagt gamle Bøger og Annaler for derved at gjøre sine egne Bøger desto værdifuldere og interessantere. I Aaret 1192 trak han sig tilbage fra det politiske Liv til Lincoln, hvor han beskæftigede sig med videnskabelige Sysler og døde omtr. 1223. Gerald de Barrys Beretning om Island lyder omtrent saaledes:

„Island er den største af de nordlige Øer, tre Dages Sejlads nordfor Irland. Her findes en sanddru Nation, der ikke gjør mange Ord, den taler sjælden og kortfattet og bruger aldrig Sværgen; fordi den ikke forstaar at lyve. Intet afskyes saa meget som Usandhed. Hos dette Folk er den samme Mand Konge og Præst, Fyrste og Prælat, thi de overlade deres Biskop ligesaa vel Regeringsmagten som Præstemyndigheden. Dette Land frembringer og udfører store og fortrinlige Falke og Høge. Aldrig eller sjælden lyner eller tordner det i dette Land; men de have derimod en anden endnu værre Landeplage, thi engang om Aaret eller hvert andet Aar bryder Ild ud i en eller anden Del af Landet; Dampene, der bryde frem saa hæftigt som

*) *Adam af Bremen*: Om Menigheden i Norden. Oversat af P. W. Christensen. Kbh. 1862. S. 203—204, 240, Adami Geta Hamburgensis ecclesie pontificum. Ed. G. H. Pertz. Hannoveræ 1846. Iib. IV. cap. 35 S. 209—212.

* Sml. Biskupa sögur I. S. 70 o. fl. St.

**) *Theodorici monachi historia de antiquitate regum Norwagensium*. G. Storm: Monum. hist. Norvegiæ. Kristiania 1880. S. VII—VIII, 3, 6, 8, 19.

Hvirvelvinde. opbrænde alt til Aske, som de træffe paa, men om denne Ild har sin Aarsag og Oprindelse nedefra eller oppefra, anses for usikkert**).

De islandske Falke bleve tidlig fangede og udførte, thi Jagtfalkene vare i de Tider meget paa Mode; i det 13. Aarh. havde Ærkebiskoppen i Niðaros Eneret paa Falkehandel med Island, men denne Forrettighed berevede Kongen ham senere, hvad der bl. a. foraarsagede en betydelig Uenighed mellem de gejstlige og verdslige Magthavere**). Gerald de Barry er den første, der omtaler de ildsprudende Bjærge i Island. Man havde i de Tider i England sikkert god Lejlighed til at faa Efterretninger om Island; Biskop Thorlak den Hellige studerede ved denne Tid i Lincoln, og islandske Handelsskibe have sikkert anløbet engelske Havne af og til, hvad der bl. a. kan ses af et Brev fra Kong Henrik III. af 23. Avgust 1224, hvori han paabyder sin Befalingsmand over Havnen i Yarmouth at læslade islandske Skibe***).

Det næste Skrift, der giver en Beskrivelse af Island, er *Saxos* berømte Krønike. Han nævner allerede i Begyndelsen blandt sine Kilder Islændernes Skrifter og priser dem for deres Fromhed og Flid, hvorpaa han efter Anders Sørensen Vedels Oversættelse fortsætter saaledes:

„Efterdi deris Land er hart oc ufructsommeligt, saa giffues dem oc icke stor aarsage til Druckenskab oc Fraazeri, men leffue udi idelige Sparsommelighed, oc vende meste parten deris tancker oc idret der hen, at giemme oc optegne adskillige Nationers historier. At huad dem bræster paa adskillige liffs lyst oc offuerflødighed, det vederlegge de met artighed oc kloge nemme. Thi intet er dem kierere, end at de kunde forfare oc vide meget at sige aff udlændigers vilkor. Oc er dem lige meget, huad heller de tale om fremmede dyd, eller de self bedriffue noget merckeligt“.

Beskrivelsen af Island kommer noget senere:

Vesten for Norge ligger Issland, en omflot Øe aff det vilde Haff paa alle sider. Her haffue aff arilds tid bygt folck paa. Oc findes mange iertegen oc selsyne ting at være skeed, som skattes fast en deel meget utrolige. Her er en underlige Kilde. aff hves vand opgaar en rygendis stanck, som foruandler harteligen alt hues den ved rører til steen dog det beholder sin förste forme oc skickelse. Der findis ocsaa mange flere brönde oc becke, som under tiden voxe offuerflødigen met vand, og skiude det udi taare tal höyt op i været, oc bestenecke met huid skum huad nær omkring er. Under tiden settis de saa, at vandit tager sin

løb under iorden, at mand neppelige kand kiende, at der er eller haffuer været vand udi dennem. Paa denne samme Øe er det bierg Heckelfeld, som stedse oc altid staaer udi en brennende glød oc lue. Det som underligt er, at bierget som er paa alle sider met Iss oc Sne betact, kand alligeuel haffue nocksom føde til denne sin idelige oc uleskelige ild. Nordenfields driffuer ind paa uisse Aars tide en usigelig stor hob iss, oc som det første gong støder mod Klipperne, giffuer det en forskreckelig liud oc usedvanelige bulder fra sig, saa nogle haffue været i denne Mening, at syndige menniskers siele skulle være der hendemte oc pines met saadane gruelige frost oc ulidelige kuld for syndens skyld. Der kand oc ingen belegge it stykke aff denne iss saa fast oc hart med landet, at det io flyder hasteligen bort med vold, naar den anden store hob gaar loss ud at haffuit. It andet slaus iss findes inde paa landet iblant klipperne, som paa visse tider oc terminer forkaster sig, saa at det, som under tiden ligger offuerst omuendis til det nederste, oc det som ligger underst, det henföris hasteligen i stedet, som det offuerste laa tilforne. Til ydermere vidnisbyrd at saadant skeer i sandhed, siges for vist, at mange Menniske som de haffue reist offuer Isen, da ere de hoffuitkults nedfalden imellem saadane Isebrud, oc strax der efter opkaste igjen, oc funden døde paa den slette oc hale Iss. Mand vil ocsaa sige, at her paa landet findes it forgiffigt vand. hvo det dricker, hand dør der aff met en snarhed. Her er oc nogle Brynde, udi huilcke vandet haffuer smag som andet øll. Her er it slaus ild, som fortærer vand oc kan dog ingen skade giøre paa hør. Her er ocsaa it slaus underlig steen, som aff egen seldsyne natur oc art uden al anden middel flyttes oc føres aff sig self omkring Klipperne*).

Trods det fabelagtige Skjær, der hviler over Saxos Meddelelser om Island, er det Meste dog rigtigt, skjent efter Tidens Skik fortalt paa en saa svulstig Maade. Saxos Beskrivelse af de varme Kilder er aldeles rigtig, og man kan af hans Beretning se, at han, rimeligvis fra en Islænder, har faaet Meddelelse om en eller anden Springkilde som den nuværende Geysir; om denne sidste har existeret i de Tider, er meget tvivlsomt; i det Mindste nævnes den aldrig i den gamle islandske Literatur. Saxo beskriver det kiselholdige Vands stengjørende Kraft, hvorledes Bækkenet efter et Udbrud tømmes, og Vandet trækker sig tilbage ned i Jorden, hvorpaa det igjen svulmer op og kaster Straalerne højt tilvejs. Efter de Naturkundskaber, man dengang havde, er det ikke mærkeligt, at man undrede sig over Vandets stengjørende Virkninger paa de Gjenstande, det skyllede over, eller over, at Bjærge, der vare bedækkede med Is, kunde udsende Ild og glødende Lava. Drivisen har Saxo ogsaa faaet

*) Topographia Hiberniæ I. cap. 13.

***) *Finnur Jónsson*: Historia ecclesiastica Islandiæ II. S. 15. Biskupa sögur I. S. 713, 718, 720, 737, 738.

****) *Diplomatarium Islandicum* I, S. 481—482.

*) Den danske Krønike af Saxo Grammaticus oversat af Anders Sørensen Vedel. Kbh. 1851. S. 29—30, 32—33.

Efterretninger om, og Fablerne om de fordømte Sjæles Jamren mellem Isbjærgene gjentage sig uafbrudt i de fleste Rejsebeskrivelser og Skildringer af Island i de næste 4—500 Aar. Saxos mærkelige Beskrivelse af Landisen har man ikke kunnet forstaa, men det synes at ligge nær, at han har villet gjengive nogle uklare Beretninger, han har faaet om de islandske Gletscheres Natur og Bevægelse. Det er bekjendt for Indbyggerne af Skaptafellssyssell, hvor Gletscherne strække sig helt ned til Gaardene, ligesom for Beboerne af Alpedalene i Schweiz, at Gjenstande, der falde ned i Gletscherspalter, senere komme op paa Overfladen længere nede. Spalterne lukkes, og de nedfaldne Gjenstande fryse inde i Isen, deltage i dennes plastiske Bevægelse og komme saa senere frem paa Overfladen ved Afsmeltningen af de øverste Lag langt borte fra det oprindelige Sted; noget kan maaske ogsaa i den plastiske Is bevæges imellem Islagene og saaledes lidt efter lidt skydes op paa Overfladen*). Kilder med kulsyreholdigt Vand findes nogle Steder i Island, f. Ex. ved Rauðamel øverst paa Snæfellsnes-Halvøen; disse Kilder kaldes endnu almindelig i Island „ólkel-dur“. Hvor Saxo omtaler den mærkelige Ild, der ikke kan brænde Hør, saa er det meget sandsynligt, hvad P. E. Müller**) troer, at der i den oprindelige Text har staaet lignum for linum, thi det forekommer ofte i gamle Bøger — f. Ex. Kongespejlet — at Forfatterne undrende omtaler den Mærkværdighed, at glødende Lava ikke skal kunne fortære Træ. Historien om de flyvende Sten hidrører rimeligvis fra Sagn om vulkanske Udbrud, thi det er bekjendt, at større og mindre Lavastykker under Udbruddene flyve op og ned fra Krateret; man har endogsaa i Island i ældre Tider anset disse Sten for sorte, fordømte Sjæle, der i Fugleskikkelse udspyedes fra de Fordømtes Op-holdssteder og muntrede sig i Ilden***).

I den før omtalte „Chronicon Norvegiæ“,†) der skal være skreven omtr. 1230††), omtales Islands første Opdagelse og Bebyggelse, hvortil der saa knyttes nogle Beretninger om Landet. Forfatteren meddeler, at denne Ø er bleven kaldt Thule af Romerne, men

*) Sml. *Albert Heim*: Handbuch der Gletscherkunde. Stuttgart 1885. S. 229 og 360.

**) *Saxonis Grammatici Historia Danica*. Ed. P. E. Müller: Havniæ 1839. I. S. 17.

***) *Islenzkir annálar 1847*. S. 254—256.

†) *P. A. Munch*: *Symbolæ ad historiam antiquiorem rerum Norvegiarum* Christiania 1850. 4to. S. 7—8, 40.

††) *Sophus Bugge*: Bemærkninger om den i Skotland fundne latinske Norges Krønike (Aarb. f. nord. Oldk. 1873. S. 87).

Island af Nordmændene, fordi der findes utallige Bjerge, som ere bedækkede med evig Is, og fordi de Søfarende allerede langt ude i Havet kunne se de glimrende Jökler og derved faa en Vejledning til at finde de heldigste Havne. Blandt disse Isbjerge findes Fjeldet Casule (Hekla), der rystes af Jordskjælv ligesom Etna og udstøder Svovlluer; der findes flere Steder kogende Kilder, som, naar de blandes med koldt Vand, tjene Indbyggerne til Bade. Der findes ogsaa Brønde, som kunne forvandle Uld eller Tøj til Sten, naar det ligger i Vandet en Nat over, og der findes Kilder, hvis Vand har den samme Smag og den samme Farve som Øl og virker forfriskende, men næppe berusende. Forfatteren siger, at han ikke vil forbigaa en Tildragelse, der skal have tildraget sig ved Island i hans Tid, nemlig at Havet over en Strækning af tre Mil bruste og kogte som i en Gryde; Jorden aabnede sig og udstødte fra Dybet vulkanske Dampe, og der fremtraadte af Havet et stort Fjæld. Denne Meddelelse støtter sig sikkert til en virkelig Tildragelse, thi i det 13. Aarh. vare de underseiske Vulkaner udenfor Reykjanes meget urolige, saaledes i Aarene 1211, 1226, 1231, 1238 og 1240. Maaske er det Udbruddet 1211, der omtales her, thi man véd, at dengang dannedes der ligesom senere, f. Ex. i 1783, Slakkeøer udenfor Reykjanes. I Annalerne staaer der: „Sørli Kolsson fandt de nye Ildøer; de gamle, som altid havde været, vare nu forsvundne*.“

En lignende Beretning om underseiske Udbrud ved Island findes i en gammel skotsk Krønike „Chronicon de Lanercost“, der skal være skreven ved Aar 1346. Heri staaer der om Island som følger:

„Paa samme Tid (1275) opholdt Ørkenøernes Biskop Willelmus, en hæderlig Mand med literære Interesser, sig i England ved Hertepol**). Han fortalte meget mærkværdigt om de Øer, der høre under Norge, hvoraf jeg her indskyder noget til Erindring. Han sagde, at Havet et Sted ved Island brændte over en Mils Vej og efterlod sig sorte og smudsige Scorier. Et andet Sted udbryder der Ild af Jorden til visse Tider, hvert syvende eller femte Aar, der uføremødet brænder Gaarde og alt, hvad den træffer paa, og den kan ikke slukkes eller drives bort undtagen med Vievand, der er helliget af en Præstehaand. Han fortalte ogsaa, hvad der er endnu besynderligere, at man i denne Ild tydelig kunde høre den ynkelige Jamren af de Sjæle, der bleve pinte her***).“

*) *Islandske Annaler* indtil 1578 udg. ved G. Storm. Kristiania 1888. S. 123 og 182.

**) *Hartlepool* i Durhamshire; dette Sted blev af de gamle Islændere kaldt Hjartapollr sml. *Fornmannasögur VII*. S. 235—36.

***) *Chronicon de Lanercost 1201—1346*, e codice Cottoni-

I det fortræffelige gamle Skrift Kongespejlet (Könungsskuggsjá), der er skrevet i Norge af en ukjendt Forfatter, antagelig i Aarene 1230 til 1250, findes der ikke saa lidt om Islands og de omliggende Haves Natur. Skjønt Kongespejlets Beretninger ere noget prægede af Tidsalderens fejlagtige Forestillinger om Naturen, sér man dog, at Forfatteren maa have været en efter sin Tid ualmindelig lærd, begavet og moden Mand, der ikke blot tilfulde har været bevandret i den Tids Videnskab, men ogsaa godt inde i de praktiske Sysler; han har haft et godt Overblik over Forholdene og været en fint dannet Mand. Hvor Island kortelig omtales, begynder Forfatteren med en ret interessant Beskrivelse af Hvalerne i Havet omkring Island; naturligvis findes der ogsaa her imellem en hel Del Skipperhistorier og Fabler, hvor af mange have holdt sig blandt Almuen i Island lige til vore Dage. Derpaa taler Forfatteren om Vulkanerne i Island og sammenligner dem med Vulkanerne i Italien; han troer efter Datidens Anskuelse, at de Fordømte her have deres Boliger; han omtaler, hvorledes den vulkanske Varme smelter Klipper og Sten som Vox, saa at de blive flydende som Olje, hvorimod den ikke kan brænde Træ! „Da denne Ild kun har sin Næring af uorganiske (døde) Legemer, saa maa den være Helvedes-Ild, da jo alle Ting i Helvede ere døde.“ Forfatteren søger at forklare Jordskjælvene saaledes, at Landets Undergrund maa være opfyldt af store Huler og Gange, hvori saa Vindene kan trænge ind og derpaa forarsage Jordrystelser. Denne Theori for Jordskjælvene er forresten allerede opstillet af Aristoteles og gjentagen af Plinius, som igjennem Solinus' og andres Uddrag var temmelig godt kjendt af Middelalderens Lærde. Forfatteren anser det for sandsynligt, at Vindenes Kraft under Anstrængelsen for at frigjøre sig i Jordens Indvolde kan frembringe den vulkanske Ild, fordi Ild kan frembringes ved lignende Kræfter, „thi, naar haardt Jærn slaes imod en haard Sten, frembringes der Ild, og man kan gnide to Stykker Træ saa længe mod hinanden, at de antændes af Gnidningsmodstanden.“ De varme Kilder omtales ogsaa paa lignende Maade som hos Saxo. Forfatteren beskriver deres Udbrud og Vandets stengjørende Kraft, hvorpaa han gaar over til Økilderne. Han siger, at den berømteste findes ved Hitárdalur; „hvis man bygger et Hus over saadan en Kilde, saa forsvinder den øjeblikkelig og kommer frem udenfor Huset“; en lignende Fabel fortælles om

ano ed. Joseph Stephenson. Maitland Club. Edinb. 1839. 4to. S. 97.

Myremalmen. Hvad Islands Klima angaaer, siger Forfatteren, at Temperaturen er lav paa Grund af Grønlands Nærhed, og, da Solvarmen ogsaa kun er ringe, findes der store Jøkler paa Fjældene. Ud fra Jøklernerne strømme vældige, kolde Jøkelelve med en saadan Kraft, at Klipperne rystes og skjælv, saa at Besøgende, der have Lyst til at kigge ned i Elvkløfterne, maa fastbindes med lange Reb, for at de kunne trækkes tilbage, naar Vandets brusende Fossefald gjør dem forstyrrede i Hovedet*).

Fra Midten af det 14. Aarh. har man en ret interessant Beskrivelse af Island af Abbeden *Arngrímur* til Thingeyrar († 1361). Denne Beskrivelse findes i Indledningen til Sagaen om Biskop Guðmund den Hellige; skjønt den er kort, giver den dog ret god Besked om Forholdene i Island i det 14. Aarh., og jeg sætter den derfor her i Oversættelse.

„Dette Land kaldes i Bøgerne Thile, men Nordmændene kalde det Island; dette er ogsaa et meget passende Navn for Landet, thi der findes nok af Is baade til Lands og til Vands. I Søen findes Havisen, der med sine mægtige Masser opfylder de nordlige Have, og paa Landets højeste Fjælde findes usmeltelige Jøkler saa høje og af et saadant Omfang, at de, der ere fødte andre Steder, vilde anse det for utroligt. Ud fra disse Gletschere løber rivende Elve med en utrolig Fart og med en saa væmmelig Stank, at Fuglene dø i Luften og Mennesker og Dyr paa Jorden. Andre Fjælde i dette Land udkaste en frygtelig Ild med en forfærdelig Stenregn, saa at Larmen og Knaldene høres over hele Landet, der har et Omfang af 168 Mil, naar man sejler den lige Vej forbi hvert Næs; med disse frygtelige Tildragelser følger ofte et saadant Mærke, at man midt om Dagen ved Midsommertid ikke kan gjøre Forskjel paa sine egne Hænder. Hermed følger ogsaa, at i selve Havet, en Mil sydfør Landet, have de vulkanske Kræfter dannet et stort Fjæld, medens et andet er sunket ned, der før var opkommet paa samme Maade. Her findes ogsaa en Masse varme Kilder og Svøvl. Der findes ingen Skov undtagen Birk, der dog er af lav Væxt. Korn voxer paa faa Steder i Sydlandet, dog kun Byg. Fisk og Mælkemad ere de almindeligste Næringsmidler. Denne Ø ligger saa nordlig under Dyrekredsen, at dens nordlige Del har nogle Steder en sammenhængende Dag med Lys og Solskin en Maaned eller mere i Slutningen af Tvillingerne og Begyndelsen af Krebsen; men om Vinteren, naar Solen er i Stenbukkens Tegn, er den kun omtrent fire Timer af den naturlige Dag over dette Lands Horisont, skjønt hverken Fjælde eller Skyer ere i Vejen. Landet er de fleste Steder beboet langs Kysten og har de fleste Fjorde fra Øst og Vest. Her findes to Bispesæder, et i hver Landsdel**).“

Et andet Sted i den samme Saga (S. 111) findes

*) *Speculum regale*. Ed. O. Brenner. München 1881. S. 27-35.

**) *Saga Guðmundar Arasonar Hólabiskups*, ephir *Arngrímur abóta*. Biskupa sögur II, S. 5.

de islandske Fuglebjergerne beskrevne og senere Fiske-riet (S. 179). Abbed Arngrims overdrevne Beskrivelse af Stanken fra Jøkelelvne er begrundet i, at der fra enkelte Elve, især Túlilakur paa Sydlandet, ofte slaar den Reisende en stærk Svovlbrintelugt imøde. Ved vulkanske Udbrud er det endnu meget almindeligt, at underjordiske Drøn høres over en stor Del af Landet. Arngrims Omtale af Skovene og Kornet viser, at Krat-skovene have dengang været af samme Slags som nu, og at Kornavlen har været helt ubetydelig. Ellers er det en meget almindelig udbredt Tro i Island, at Skovene have i Oldtiden været meget større og højere end nu. Naturligvis ere store Skovstrækninger blevne ødelagte ved Faareavlens og Indbyggernes Vandalsme, men man kan baade af det Anførte og meget Andet se, at Oldtidens Skove, skønt de vare mere udbredte, aldrig have bestaaet af andet end lavt Birkekraat.

VII.

Nordens Geografi var i Middelalderen yderst lidet kjendt i de sydlige Kulturlande, baaede paa Grund af Landenes fjærne Beliggenhed og paa Grund af Videnskabens lave Standpunkt i det Hele taget. I den tidlige Middelalder have Skribenterne næppe nogen Anelse om Islands Existens, og temmelig længe lader man sig nøje med de gamle græske og romerske Forfatteres magre Beretninger om de nordiske Lande, uden at der føjes noget Nyt til. De kartografiske Forsøg vare dengang særdeles umodne og næsten barnlig naive; i Manuskripter fra den Tid findes Jordan oftest fremstillet som en rund Skive, der ved rette Linjer inddeles i Kvadranter, der skulle forestille de forskjellige Verdensdele; den østlige Halvdel forestiller Asien, den vestlige er ligelig fordelt mellem Evropa og Afrika. Denne Fremstilling er begrundet i den hel- lige Augustinus' og andre Kirkefædres Udtalelser. I Midten af disse Kreds-Kaart sættes Jerusalem som Verdens Navle.

De Verdensbilleder, der findes i gamle island- ske Manuskripter, ere udførte efter den samme Methode*). De gamle Kirkefædres Idéer om Jordens Bygning og Landenes Fordeling indenfor Jordkredsen gjenfindes ogsaa i Heimskringla, Rymbeigla og andre gamle is- landske Skrifter. Naar man paa disse gamle Verdens- kredse nærmere vilde betegne de enkelte Lande i hver Verdensdel, bleve disse som oftest udstykkede ved rette Linjer, eller man nøjedes med at skrive

*) Antiquités russes. Copenhague 1852. S. 388—449.

Landenes Navne, uden at man gjorde sig den Umage at trække nogen Kyst- eller Grænselinje. Først efter at man i Begyndelsen af det 14. Aarh. almindelig var begyndt at bruge Kompasset, faaer Kartografien pludselig et stort Opsving. Katalaniske og italienske Sø- folk kunne nu snart af deres Portulaner sammen- arbejde større Kaart, der i Enkelthederne give et me- get godt Billede af Middelhavets Kyststrækninger; man faaer dog af disse Kaart kun en nøjagtig Kund- skab om de Lande, der til Stadighed besejledes af Middelhavets Søfarende, hvorimod de nordiske og an- dre fjærne Lande endnu lade meget tilbage at ønske. Saadanne Kaart kunde heller ikke blive nøjagtige med Hensyn til fjærne Lande, da man endnu ikke kjendte Misvisningen og hverken anvendte nogen rigtig Projektionsmethode eller astronomiske Stedbe- stemmelser. Først efter at man i Begyndelsen af det 15. Aarh. var bleven bekjendt med den græske Text af Ptolemæus' Geografi, begynder man at indtegne Landene i et Gradnet og søger at bestemme deres virkelige Beliggenhed; alligevel benyttede man i Mid- delhavet endnu længe de gamle Kompaskaart, i Spa- nien indtil det 18. Aarh.*) Skjønt allerede Græ- kerne og senere Araberne og flere kristne Astronomer i den tidlige Middelalder benyttede Astrolabier og an- dre Instrumenter for at bestemme Polhøjden, havde dette kun en ringe Indflydelse paa Søfarten og Kartog- rafien. Først efter at *Regiomontanus* (1436—1476) havde opfundet Jakobsstaven (*baculo de Santjago*) og forbedret Astrolabierne, kom disse Instrumenter mere almindelig i Brug blandt de Søfarende, og man be- gyndte at gjøre mere eller mindre nøjagtige Bredde- bestemmelser. Dog ere rimeligvis meget faa virkelige Observationer blevne gjorte i de nordiske Have; i det Mindste varierer Islands Polhøjde meget paa de for- skjellige Kaart fra den senere Middelalder.

Den første virkelige Maaling af Islands Polhøjde blev først foretagen i Aaret 1585 af Biskop *Gudbrand Thorlaksson***). Med Længdebestemmelserne gik det, som bekjendt, endnu langsommere. Man fik ingen Sikkerhed i den Slags Maalinger før i det 18. Aarh., thi skjønt man kjendte Methoderne, vare Instrumen- terne for ufuldkomne. Man kan derfor ikke gjøre store Fordringer til de Kaart, der stamme fra Middelalderen. Jeg vil i det Følgende tillade mig at give en kort

*) *S. Günther*: Lehrbuch der Geophysik. Stuttgart 1884. I. S. 273—74.

**) *Arngrimur Jónsson*: Brevis commentarius de Islandia. Hafniæ 1593. S. 7.

Oversigt over de mest bekendte Kaart fra Middelalderen, hvorpaa Island er blevet afbildet. Desværre have kun faa kartografiske Værker været tilgængelige for mig her i Reykjavik, og jeg maa derfor lade mig nøje med nogle enkelte Momenter. Udviklingen af Udlandets Kundskab om Island, som den fremtræder paa Middelalderens Kaart, viser sig nogenlunde at holde Skridt med Udviklingen af Kundskaben til det øvrige Norden, men det er dog først hen imod Midten af det 16. Aarh., at der ligesom gennem Taage begynder at fremglimte nogle Idéer om Landets rigtige Form og Beliggenhed.

Paa den ældre Middelalders Verdenskredse kan man ikke vente at finde brugelige Billeder af Norden. Paa en Verdenskreds i et Manuskript i Turin fra det 12. Aarh.*) findes der udenfor Evropa i Oceanet tre lige dannede, firkantede Øer, der kaldes Scotia, Britannia og Tile. Det Samme eller noget Lignende ses paa flere andre Verdenskredse fra det 11. og 12. Aarh.; Thule tænkes altid liggende i Oceanet paa Verdens yderste Grænse. Det første Kaart, hvorpaa Island nævnes med sit rigtige Navn, er et angelsaxisk Kaart fra det 10. Aarh., der gjemmes i British Museum og er blevet afbildet i Lelewels Atlas. Her bøjer Europas Vestkyst hurtig af mod Øst; den skandinaviske Halvø findes ikke angiven, men udenfor Kysten ligger der en stor, aflang Ø, paa hvis østlige, bredere Ende Navnet Island er skrevet. Afbildninger af Thule og andre nordiske Lande som Øer i det yderste Hav holde sig længe, helt ind i det 14. Aarh. Man ser saaledes paa det ovale Verdensbillede, der findes i *Ranulfus de Hyggedens* Polychronicon fra 1360, endnu de nordiske Lande som firkantede Øer i Oceanet. Her findes udenfor Mundingen af Rhinen en stor Ø, hvis ene Halvdel betegnes som Noravega og den anden som Islanda, desuden findes Tile som en særskilt Ø længere borte. I den samme Bog — *Polychronicon* — skal der findes en Beskrivelse af Island hovedsagelig efter Giraldus Cambrensis. Paa Edrisis berømte Kaart fra Midten af det 12. Aarh. og i hans Beskrivelse af Landene findes, som bekendt, flere Oplysninger om Norden. Med Øen Rislandah antages han at mene Island, der paa hans Kaart afbildes som en meget langstrakt Ø tæt nordfor England og Skotland og nordvest for Danmark. I Edrisis Beskrivelse staaer der (7de Sones 2. Del) efter

Prof. A. Seippels Oversættelse*): „Fra det yderste Punkt af Øen Angelterrah til Øen Dns (Man?) er der en Dagsrejse. Fra Squosiah's Yderpunkt mod Nord til Øen Rislandah er to Tredjedele af en Dagsrejse. Mellem det yderste Punkt af Øen Rislandah og det yderste Punkt af den store Ø Birlindah er en Dagsrejse. Ligesaa er der fra Yderpunktet af Øen Rislandah mod Øst til Øen Norbagah 12 Mil. Øen Rislandahs Længde er 400 Mil, dens Bredde 150 Mil.“ Om Island findes nævnet paa andre arabiske Kaart, véd jeg ikke; blandt de arabiske Kaart, som jeg har set Kopier af, er Edrisis det eneste, der giver nøjere Oplysninger om Norden. At han frem for andre kunde faa nogle Efterretninger om disse Lande er rimeligt nok, da han opholdt sig ved den normanniske Kong Roger II's Hof paa Sicilien og udarbejdede sin Beskrivelse for ham. Flere andre, baade ældre og yngre arabiske Kaart, synes at vise, at ogsaa andre Arabere have haft betydelig Kjendskab til det nordvestlige Evropa, saa at det var vel Umagen værd for dem, der have de fornødne Forkundskaber og Adgang til Manuskripterne at underkaste disse et sammenlignende kartografisk og tekstkritisk Studium med Hensyn til Norden.

Paa *Marino Sanutos* Kompaskaart fra 1320 begrænses Østersøen længst mod NV. af et smalt Næs, og mellem dette og Halvøen Dania eller Dana findes en Mængde større og mindre Øer, hvoriblandt to store skandinaviske Øer. Nordfor den vestligste af disse, der betegnes som Scania, findes en aflang Ø, der kaldes Island. Tæt SV. for det førnævnte smalle Næs, i Strædet NE. for Island, findes en Øgruppe bestaaende af fire mindre Øer**). Paa det berømte katalaniske Kaart fra 1375 er Fremstillingen af Norden meget bedre end før. Skjønt Forfatteren synes at have kjendt Danmark og Norge ret godt, nævnes Island dog ikke. Paa et Kaart af *Henrik Martellus* rimeligvis fra Begyndelsen af det 15. Aarh.***) gaaer Grønland ud fra det nordvestlige Hjørne af Evropa som en lang Hale og adskilles ved en lang og smal Havbugt fra Skandinavien; mellem Grønland og Norge findes her i Bugtens Munding Øen Sealanda, men sydfor Norge mellem dette Land og Jylland findes Øen Tile. A.

*) A. E. Nordenskiöld: Vegas färd kring Asien och Europa. Stockholm 1881. II. S. 154.

*) Aarbøger for nord. Oldk. 1887. S. 363. Sml. J. Lelewel: Geographie du moyen age I og Atlas; H. V. Lund: Geogr. Tidsskr. VIII. A. F. v. Mehren i Annaler for nord. Oldk. 1857.

**) O. Peschel: Geschichte der Erdkunde 1865. S. 191.

***) A. E. Nordenskiöld: Om bröderna Zenos resor. S. 31.

E. Nordenskiöld har i sin Afhandling „om bröderna Zenos resor“ offentliggjort en udmærket Facsimile af Danskeren *Claudius Clavus'* Kaart over Skandinavien og de nordiske Lande. Dette Kaart, der er fra Aaret 1427, findes i Nancy i et Haandskrift af Ptolemæus' Geografi, der blev forfærdiget under Kardinal Guillelmus Filiastus' Tilsyn og med hans Hjælp*). Paa dette Kaart ligger Island mellem 64 og 68° N. Br. midt i Havet lige overfor Niðaros i Norge og har en Form som Maanen i sidste Kvarter; mellem de fire smaa udstaaende Spids'er dannes tre Bugter ind i Landets østlige Side, medens den afrundede, vestlige Side, der vender mod Grønland, er fuldstændig uden Indskæringer. Texten, der følger dette Kaart, er, som sædvanlig i Udgaverne af Ptolemæus, næsten ikke andet end en tør Optælling af Steder med Angivelse af deres Beliggenhed; Bispesæderne Holar og Skalholt nævnes, og der tilføjes desuden, at alle Heste i Island ere Skridtgængere, at de ere hvide og smaa, og at de spise tørrede Fisk ligesom Hø. Paa *Andrea Biancos* Kaart fra 1436 findes der tæt sydfor Norge og vestfor Jylland en Ø, der kaldes *ixola tiles*; den har en lignende Form som Island paa *Claudius Clavus'* Kaart, men er betydelig bredere paa Midten. Dette Sted skal efter A. Bianco være ubeboeligt, da der om Sommeren intet kan voxer for Varmen og om Vinteren intet paa Grund af den stærke Kulde**). Vestfor Norge, skilte fra denne ved en smal Bugt, findes Landene Rouercha, Stocfis og Stilanda. Navnet Stocfis lige overfor Nidroxia staaer øjensynlig i Forbindelse med Stokfiskhandelen, der dengang især bragte de østlige Lande i Forbindelse med Norden. Paa et Kaart af *Andrea Benincasa* fra Aaret 1476 findes der ved det nordøstlige Hjørne af Skotland en rund Ø, der kaldes *isola de till*.

Paa *Fra Mauro's* berømte Kaart fra 1459, der i mange Henseender staaer højt over andre Kaart fra den Tid, er den skandinaviske Halvø nogenlunde rigtig afsat, men fra Norges nordvestlige Kyst udgaar der et bredt Næs, der kaldes *Islanta*; udenfor Kysten findes der en Mængde Øer hvoriblandt ogsaa mod SV. *Shillante* og *Ixilandia*. Paa dette Kaart er Islands Statsforbindelse med Norge altsaa ligefrem bleven gjort til en Landforbindelse***). I Aaret 1482 udkom i

Ulm Nicolaus Donis Udgave af Ptolemæus. I denne Udgave findes bl. a. et nyt Kaart over Norden, og paa dette er Island afridset som liggende i Ishavet mellem 69° og 72° N. Br. Det strækker sig fra N. til S. og har en oval Form; ved den vestlige Kyst findes tre Øer, ved den østlige fire og ved den sydlige to. Paa Island ser man nu for første Gang nogle Stednavne foruden Landets eget Navn, men de fleste ere saa forvanskede, at de ere uforstaaelige. Mod SV. ses dog Navnet paa Bispesædet Holar og mod NE. Niðarós, der paa en uforklarlig Maade er bleven flyttet fra Norge til Island*).

Den bekendte tyske Ridder *Martin Behaim* fra Nürnberg († 1506), der spillede en betydelig Rolle i Portugal i Slutningen af det 15. Aarh., har paa sin berømte Globus fra Aaret 1492 ogsaa fremstillet Island og dertil efter Tidens Skik og Brug tilføjet nogle skrevne Bemærkninger. Island har her en afrundet Form og ligger midt i Havet NNV. for Skotland lidt nordfor Polarkredsen. Ved Siden af har M. Behaim skrevet følgende Passus:

„In Island findet man schön weiss volk und sindt christen da, selbst ist gewohnheit das man die hundt theuer verkaufft u. ihre Kinder geben die hinweg den kaufleuten um gotts willen auf das die andern brod haben. Item in Island findt man Menschen von 80 Jahren die nie kein brod gegessen do wächst kein korn und an brodt statt ist man dörre fische. In der Insel Ysland fehet man den Stockfisch den man in unser landt bringet.“

Her have vi Hovedsummen af det sydlige Evro-pas Kundskab om Island i det 15. Aarh. Stokfiskens gjer dengang Landet berømt; næsten det eneste man vidste om Island var, at man derfra hentede denne i de sydlige Lande saa afholdte Fastemad. Fortællingen om, at Islænderne saa sjælden smage Brød, har i de Tider ikke været saa dum endda, thi dengang var Stokfiskens et Hovednæringsmiddel for Befolkningen, og det udenlandske Mel var en kostbar Artikel, som kunde Formuende havde Raad til at anskaffe. Den ubetydelige Agerdyrkning, der i Oldtiden dreves hist og her i Island, var da ganske ophørt. Man træffer af og til endnu i vore Dage i fremmede Rejsebeskrivelser den samme Paastand, at Islænderne bruge Stokfiskens istedenfor Brød. Skjønt dette i det 15. Aarh. maaske kunde siges at være rigtigt, saa er en saadan

*) *E. Erslev*: Jylland. S. 120—137.

***) *A. E. Nordenskiöld*: Om bröderna Zenos resor S. 36—38.

****) *S. Ruge*: Geschichte der Zeitalter der Entdeckungen 1881. S. 70. *A. E. Nordenskiöld*: Vegas färd kring

Asien och Europa 1881. II. S. 157. *C. Ritter*: Geschichte der Erdkunde Berlin 1861. S. 236—237.

*) *A. E. Nordenskiöld*: Vegas färd I.

Paastand nu ligefrem latterlig. Stokfiskens spises nu meget mindre end før, og Brødet er her, ligesom i andre Lande, et af Hovednæringsmidlerne for Landbefolkningen; Klipfiskens, hvoraf der udføres saa meget til Udlandet, spises kun sjældent af Islænderne. Fortællingen om, at Islænderne bortgive deres Børn til Kjøbmændene, er naturligvis en Fabel, som maaske er bleven fabrikeret og udbredt af de engelske Kjøbmænd, thi man véd, at de i det 15. Aarh. tillode sig at gaa paa Menneskejagt i Island, og at de undertiden bortførte voxne Mennesker, men især Børn til et Slags Trældom i Udlandet*). Hvad Behaim fortæller om Hundene, er heller ikke fuldstændig grebet ud af Luften, thi dengang bleve islandske Hundehvalpe ofte udførte til England, da de dengang vare i Mode som Skjødehunde**); islandske Hunde omtales endnu i England paa Shakespeares Tid***).

Paa *Wolgemit* og *Pleudenwurffs* Kaart, der er udgivet i Nürnberg 1403, kaldes en stor Ø vestfor Norge Ysland. I den sydøstlige Del af denne findes to større og en mindre Bugt og desuden to Indskæringer i den vestlige Kyst†). Paa *Juan de la Cosas* Kaart fra Aaret 1500 findes flere større og mindre Øer vestfor Norge; en af disse, der er firkantet og har fire Indskæringer, en i hver Side, kaldes *isola lille*; sydvest for Thule findes en dobbelt saa stor Ø, der kaldes *Frislanda*††). Paa *Johannes Ruysch's* Kaart fra 1508 er Island mindre end Syd, er formet som en Pære og ligger midt mellem Norge og Grønland. Mellem Island og Grønland findes der en lille Ø, hvorved der staaer skrevet: „Insula hæc anno 1456 fuit totaliter combusta†††)“. Maaske har Forfatteren hørt

** *Espolin's* árbækur II. S. 18. *Finnur Magnusson*: Om de Engelskes Handel paa Island (Nord. Tidskr. f. Oldk. 1833. II. S. 117). I Aaret 1445 blev der i England bl. a. anlagt Sag mod en vis Wilhelm Byggemann, der havde stjaalet en Dreng i Island, „cepit unum puerum in partibus de Islandia, et ipsum duxit in dietu navi (le Trinyte) ad ibidem usque Suetesham ad sibi serviendum, contra statuta regia in hoc parte facta“. *Monumenta Juridica* (Black Book) I. 273. cit. efter B. F. De Costa *Inventio fortunata*. S. 13.

***) *Olavs Magnus Gothus*: *Historia de gentibus septentrionalibus*. Romæ 1555. S. 578.

*** I Shakespeares Drama Henrik V (Act. II. Sc. 1.) siger Pistol til Nym: „Pish for thee, Iceland dog! thou prickeared cur af Iceland.“

†) *J. Lelewel*: *Epilogue de la Géographie du moyen age*. Bruxelles 1857.

††) *Japetus Steenstrup*: *Zeniernes Rejser i Norden* (Aarb. for nord. Oldk. 1883. S. 184.)

†††) *J. Lelewel's Atlas*.

den Ø-omtale, der blev dannet ved et vulkansk Udbrud SV. for Reykjanes i Aaret 1422, og som senere forsvandt*). Paa *Bernhard Sylvanus's* Kaart fra 1511 have de nordlige Lande og Island lignende Former som paa *Nicolaus Donis* Kaart; kun gaaer der her en betydelig Indskæring ind i det vestlige Island. Island har en lignende Beliggenhed og Form paa flere andre Kaart fra Aarene 1510—1540, f. Ex. paa Kaart af *Essler* og *Ueberlin* 1513, *Benedetto Bordone* 1521, *Franciscus* 1526, *Diego Ribero* 1529, *Aprianus* og *Gemma Frisius* 1540 o. fl. St. Paa et Kaart af *Laurent Frisius*, der følger med to Udgaver af Ptolemæus fra Aarene 1522 og 1524, afbildes fire store Øer, der kaldes *Islandia*, *Hibernia*, *Scotia* og *Anglia* sydfor Norge. Af disse Øer er Island den største og er beliggende sydfor Grønland og NV. for de andre Øer. Dette Kaart viser, hvor lidt Begreb man havde i Syd- og Nordamerika om Afstanden mellem de nordiske Lande endnu i Begyndelsen af det 16. Aarh.**). I det Kaart over Norden, der følger *Jacob Ziegler's* *Schondia* fra 1532, fremstilles Island som en langstrakt Ø mellem 63° og 69° N. Br. ved Grønlands Østkyst. Øen er omtrent tre Gange saa lang, som den er bred, og den bliver smallere mod Nord. Paa Islands Vestkyst findes her et Bjærg, som kaldes „Hekelfol promontorium“ og lige overfor paa Grønlands Østkyst „Hvetsargh promontorium“. I den nordlige Del af Landet findes Stednavnet „Holen“ og i den sydlige „Skalholten“***). Denne Form for Islands Fremstilling optages senere paa flere andre Kaart med nogle ofte mindre heldige Tilføjelser og Forandringer. I *Baptista Pedrezano's* Udgave af Ptolemæus fra Aar 1548 gjenfinde vi *Ziegler's* Kaart†); Island kaldes her Thule, og Ud-giveren har her tilføjet et Par uforstaaelige Navne fra de ældre Kaart foruden *Ziegler's* „Holen“ og „Skalholten“; desuden er Navnet *Islandia* her ført helt op til Grønland, og *Bispesæderne* *Skalholt* og *Holar* paradere for anden Gang ogsaa i dette Land. Et betydeligt Fremskridt i Nordens Kartografi, ogsaa med Hensyn til Island, betegnes af *Olaus Magnus's* Kaart fra 1539, der senere skal omtales.

Kaartene fra Middelalderen vise tydelig, hvor lidt man dengang i de sydlige Lande egentlig har vidst

*) Islandske Annaler udg. af G. Storm. Kristiania 1888 S. 293.

***) *A. E. Nordenskiöld*: Om brøderne *Zenos* resor. S. 50—52.

*** En udmærket Kopi af dette Kaart findes i *A. E. Nordenskiöld's* *Vegas färd kring Asien och Europa I*.

†) *A. E. Nordenskiöld*: *Brøderne Zenos resor*. S. 33.

om Norden. Kundskaben om disse Lande og da især om Island gjør sandelig ikke hurtige Fremskridt. I et Tidsrum af 4—500 Aar har man opnaaet det tarvelige Resultat, der viser sig paa Kaartene fra Begyndelsen af det 16 Aarh., men fremad gaar det dog. I Begyndelsen tænker man sig de nordiske Lande som spredte Øer i det yderste, taagede Ocean; man kan i lang Tid ikke emancipere sig fra Oldtidens Overleveringer om Evropas Nordvestkyst, der saa hurtig skulde bøje af mod Øst, fra de skandinaviske Øer og fra Thule, Verdens yderste Fabelland. I det 14. Aarh. begynder man at skimte Østersøen. Den skandinaviske Halvø og Jylland og Landene træde nu lidt efter lidt tydeligere frem, skjønt der af og til ved et Slags kartografisk Atavismus sker et Tilbagefald til Øformerne. I det 15. Aarh. synes Hovedformerne for de nordlige Lande omtrent at være slaaede fast, men Island eller Thule frister endnu som oftest en usikker, vagabonderende Tilværelse, snart sydfor Norge eller ved Skotland, snart, som hos Fra Mauro, som en Del af Norge, der dog snart løsnes og bliver „et udsvømmet Stykke Norge“, som Island for nogen Tid siden kaldtes af norske Politikere. Hos Claudius Clavus faaer Island nogenlunde sin rigtige Plads i Forhold til Omgivelserne, skjønt det af andre ofte forrykkes derfra, indtil det efter Fremkomsten af Nic. Donis Kaart bliver mere stabilt. I Begyndelsen er Island som Thule noget foranderligt med Hensyn til Form og Beliggenhed. Den Form, det faaer hos Claudius Clavus, gjenfindes ikke ofte hos andre Kartografer; derimod bliver Donis-Typen temmelig udbredt, indtil denne afløses af Ziegler, som igjen træder tilbage for Olaus Magnus, hvis Type gennem Zenikaartet faaer en betydelig Udbredelse. Efter Midten af det 16. Aarh. faaer Island først nogenlunde sin rigtige Form gennem indfødte Islændere, som Sigurd Stefansson's, Guðbrand-Thorlaksson's o. fl.'s Bestræbelser.

VIII.

Allerede før Islands Forening med Norge i Aaret 1262, under Aristokratiets Kampe og Stridigheder, var Handelen og Forbindelsen med Udlandet lidt efter lidt begyndt at aftage. I selve Foreningsakten have Islænderne derfor fundet det nødvendigt at sikre sig en aarlig Tilførsel af Kornvarer til Landet, thi i denne Akt forpligter Kong Hakon sig til aarlig at sende sex Haandelsskibe til Island. Naturligvis blev denne Forpligtelse som saa meget Andet slet ikke holdt, hvad der ogsaa maaske har sin Grund i Hanseaternes

voxende Handelsmagt og Overgreb i Norden, hvormed Norges selvstændige Handel og Skibsfart i det 14. Aarh. sygnede hen og ophørte. Islands ligesom det øvrige Nordens Historie i det 14. og 15. Aarh. giver kun et sørgeligt Billede af Stillestaaen, Forfald og Oplosning. Det 12. og 13. Aarh.'s Aktivitet er bleven afløst af en Mathed og Sløvhed, der er lige fordærlig for det videnskabelige og for det praktiske Fremskridt. Af de islandske Annaler ser man let, at Sejladsen til Island stadig aftager i det 14. Aarh. I Sommeren 1324 kom der saaledes kun et eneste Skib, der havde Biskop Laurentius ombord, til Island; 1326 kom der intet Skib til Island, og i Skalholt Bispedømme var der dengang saa stor Mangel paa Vin, at Gudstjenesten mange Steder maatte indstilles, da man ikke havde Vin til Sakramenterne*). I Aaret 1333 kom der kun et eneste Skib til Island, i 1350 intet og heller ikke noget i Aaret 1375 o. s. v. I Aaret 1362 omtales det allerede som noget usædvanligt, at nogle Folk fra Øfjord rejste til Udlandet paa et Skib, som de selv ejede, men i gamle Dage havde de fleste islandske Høvdinge deres egne Skibe, hvormed de drog til Norge og andre Lande. Det literære Liv er ogsaa ved denne Tid i Tilbagegang i Island. I den første Del af Aarhundredet fandtes der nogle enkelte dygtige Skribenter og Videnskabsmænd, som Haukur Erlendsson og Abbed Arngrímur; nogle Sagaer, Annaler, Kompilationer og Bearbejdelser af ældre Skrifter stamme fra denne Tid, men henimod Aarhundredets Slutning synes Livskraften at være udtørret. Skjønt Produktionen ingenlunde ophører i dette Aarhundred, er Islændernes gamle literære Dygtighed og Originalitet, der skærpedes og udvikledes ved stadige Rejser og Studier i fremmede Lande, nu næsten forsvunden. De mægtige Høvdingætter, der før havde været Bærerne af den nationale Kultur, have mistet al Indflydelse og Rigdom, og Folket synker mere og mere ned i en politisk og økonomisk Umyndighedstilstand, saa at Aanden kun sjælden hæver sig over det daglige Slid og Slæb.

Det er sandsynligt, at Englænderne allerede i det

* I Begyndelsen af det 13. Aarh. brugte man i Island Saften af Revlingeblær (*Empetrum nigrum*) istedenfor Kirkevin. Biskop Jon af Grønland, der skal have lært Kunsten af Kong Sverrir, oplærte Islænderne først i Tilberedelsen af denne Drik (Biskupa sögur I. S. 135. Islenskir annálar 1847. S. 84), men i Aaret 1237 forbyder Pave Gregor IX Brugen af denne Vin til Sakramenterne. (Dipl. Isl. I. S. 513.)

14. Aarh. have begyndt at benytte de store Fiskerier under Island og maaske af og til drevet nogen Handel med Indbyggerne, skjønt dette ikke nævnes i den mig bekendte Literatur, men man har Bevis for, at der allerede i det 13. Aarh. har været Handelssamkvem mellem Island og England, thi Henrik III befaler f. Ex. 1224 sin Befalingsmand over Havnen i Yarmouth at løslade Skibe fra Skotland, Norge, Island o. fl. Lande*), og fra ældre Tider har man flere Beviser for en livlig Trafik mellem Landene. Den engelske *Yard* blev endogsaa omkring Aar 1500 af Althinget antagen som lovligt Maal under Benævnelsen *stika*; den engelske Alen henyttedes i Island til i Slutningen af det 16. Aarh., da den maatte vige Pladsen for den tyske, saakaldte Hamburger-Alen. I det 15. Aarh.'s Begyndelse kommer den islandske Handel næsten udelukkende i Englændernes Hænder, og den engelske Indflydelse synes i alle Forhold at have været overvældende. I Begyndelsen var den engelske Handel fredelig og fordelagtig for begge Parter, men snart kom det til alvorlige Rivninger og blodige Stridigheder mellem Indbyggerne og de Fremmede, og Annalerne nævne hele Aarhundredet igjennem stadig nye Fejder og Kampe. En stor Del af Handelssamkvemmet mellem de to Nationer synes dog at have været fredeligt, men Annalerne nævne som sædvanlig kun saadanne Begivenheder som Manddrab, Røveri og Overfald; om de fredelige Sysler var der for Annalisterne ikke meget at melde. De Englændere, som i det 15. Aarh. fiskede under Island og handlede med Indbyggerne, hørte især hjemme i Bristol, Scarborough, York, Yarmouth og Lynn. Handelsskibene havde altid i disse urolige Tider en mere eller mindre krigersk Udrustning, thi der var altid Anledning til at slaas med besværlige Konkurrenter af forskellige Nationer; desuden plejede Kjøbmændene ogsaa at drive Søroveri som Bierhverv, og den Stærkere benyttede ofte sin Overlegenhed til at plyndre mindre Skibe eller til at gjøre Strandhug paa de Kyster, hvor man kunde vente Bytte. Skjønt Hanseaterne i det 14. Aarh. havde bemægtiget sig næsten hele Skandinaviens Handel, naaede de endnu ikke at udstrække deres Arme til det fjærne Island, og under den haabløse, politiske Bevægelse i Skandinavien under Erik af Pommern fik Englænderne en velkommen Lejlighed til at sætte sig fast paa Island. Englands Handelsflaade har dog vist dengang næppe været stor, thi endnu i Aaret 1540 fandtes der

*) *Diplomatarium Islandicum* I. 615 481—83.

i London foruden den kongelige Flaade kun fire Skibe, der havde en Drægtighed af over 120 Tons*).

Det er ikke Meningen her nærmere at udvikle den islandske Handelshistorie i det 15. Aarh., men kun at fremdrage nogle Exempler fra de islandske Annaler for at vise, i hvilken Forbindelse Islænderne i de Tider stode til Udlandet for heraf at se, ad hvilke Veje Udlandet dengang har kunnet faa de ellers saa magre Underretninger om Landet, som de fremtræde i Skrifter og Kaart fra denne Tidsalder og for samtidig at gjøre sig klart, at hverken Geografi eller anden Videnskab dengang kunde trives i Island.

Ved Aaret 1411 nævnes i islandske Annaler engelske Skibe, der dreve Handel i Vestfjordene, og i Aaret 1413 omtales tredive engelske Fiskerskibe under Island og fem Handelsskibe, der samtidig ankom til Vestmannøerne. Et af disse Skibe tilhørte Kongen af England og medbragte Breve til Landets Øvrighed og de ypperste Mænd, hvori han begjærede Tilladelse for sine Undersaater til uhindret Kjøbmandskab i Landets Havne. Ved Aar 1415 omtales sex engelske Skibe, der laa i Havnefjord, og i en Orkan paa Skærtorsdag i Aaret 1419 forliste fem og tyve engelske Skibe under Island; næste Aar begyndte Englænderne deres Plyndringer og Voldsgjerninger. Paa Bessestad toge de den kongelige Befalingsmand til Fange og ombragte hans Fuldmægtig; i Skagefjorden landede Folkene fra tre Skibe i fuld Slagorden med Trompeter og flyvende Faner. De dræbte en kongelig Embedsmand, mishandlede Holums Bispestols Forvalter i Biskoppens Nærverølse, plyndrede og øvede andre Misgjerninger. Englænderne landede ogsaa paa Vestmannøerne, hvor de røvede ni Læster af Kongens Stokfisk. Finnur Magnússon, der har skrevet en udmærket Afhandling om Englændernes Handel i Island*), som jeg her for det Meste følger, troer, at Englænderne ere blevne forbavsede over det store Forlis det foregaaende Aar og have derfor fattet Mistanke om, at disse mange Skibe med deres Besætninger og Gods ikke vare forliste uden Voldsomheder, eller at Øvrigheden eller Indbyggerne havde nægtet Hjælp, og derfor have villet hævne sig. Muligen ere Englænderne blevne forbitrede over, at Erik af

*) *Andersson: Origin of Commerce.* London 1787. Vol. II. S. 67 cit. af A. E. Nordenskiöld: *Vegas færd kring Asien och Europa.*

**) *Finnur Magnússon: Om de Engelskes Handel og Færd paa Island i det 15de Aarh.* (Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed II. S. 112—169.) Sml. ogsaa *Jón Espólin: Islandsfárbækur* II. S. 11, 13, 16—19. 34 o. fl. St. og *Islenzkir annálar.* Kbh, 1847.

Pommern nægtede dem Tilladelse til at handle i Island. I Aarene 1422—23 hærgede britiske Sørovere Nordlandet, brændte flere Kirker, røvede Hornkvæg og Faar og toge endog mange Mennesker, baade Voxne og Børn, til Fange og førte dem ud af Landet. Regeringens Sæde Bessestad plyndredes baade 1423 og 1424, og i 1425 udøvede Englænderne under Anførsel af John Percy og John Selby endnu flere Voldshandlinger og Grusomheder; flere kongelige Embedsmænd, mange Islændere og Fremmede dræbtes, og med en hensigtsløs Grusomhed hindrede disse Sørovere al Handel og Fiskeri, ødelagde Skibe og Fiskeredskaber og gjorde alt def Onde, de kunde. Disse Fjendtligheder fortsattes i flere Aar. I Aaret 1434 siges Islænderne i Skagefjorden at have samlet sig og paa engang at have dræbt 80 Englændere ved Mannskaðahöll, men nogle flygtede til Domkirken paa Holum, hvor deres Landsmand Biskop Jon Vilhjalmsson tog dem under sin Beskyttelse*). Den danske Regering beklagede sig flere Gange til Englands Konger over disses Undersaaters ulovlige Handel, Røverier og Ufred i Island, hvilket dog kun synes at have haft ringe Virkning, og de daværende engelske Konger havde vel næppe med deres bedste Vilje kunnet skaffe sig Lydighed og Respekt hos den urolige Befolkning i fjerne Sæstæder. De havde desuden anderledes vigtige Ting at tænke paa, baade den langvarige Krig med Frankrig og senere hen den blodige Borgerkrig mellem den røde og den hvide Rose. Under en saadan Uorden i alle Forhold, som der har hersket i England i det 15 Aarh., var det ikke let at forhindre byttelystne Æventyrere fra at gjøre Røvertog til et saa afsides liggende og saa lidet kjendt Land som Island. Erik af Pommern havde ogsaa selv hjemme i sine Riger altfor meget at tage vare, til at han kunde værne om sine fjærnt boende Undersaaters Rettigheder. Af de engelske Konger blev der gjentagne Gange udstedt alvorlige Forbud mod ulovlig Handel og Røverier i Island, uden at dette synes at have haft mindste Virkning. Først da Kong Henrik VI den 28. April 1433, i Henhold til en Traktat af 24de Debr. 1432**) med Kong Erik, med større Eftertryk end hidtil befalede sine Undersaater at ophøre med deres Voldsomheder mod Islænderne og opgive deres Handel i Island, synes disse for en Tid at have ophørt med deres Røverier og Manddrab, hvorimod de rolig fortsatte deres Handel som hidtil. De danske Kongers Krav paa at monopolisere

den islandske Handel synes aldrig i det 15. Aarh. at være bleven anerkjendt eller respekteret af Islændere eller af Fremmede, saa at de danske Konger stiltiende maatte se igjennem Fingrene med den engelske Handel, da de ikke havde Magt til at forhindre den, men lode sig nøje med at presse saa store Afgifter af Kjøbmændene som muligt, hvad der dog ofte foraarsagede Stridigheder og Blodsudgydelse. Den engelske Indflydelse viser sig ogsaa deri, at begge Landets Bispe-sæder indtoges dengang af engelske Biskopper; en Englænder var i Aaret 1434 nogen Tid Biskop i Skalholt, og i Aarene 1424—36 fulgte tre engelske Biskopper efter hinanden paa Holums Bispestol.

Ved denne Tid have Englænderne sikkert kjendt ikke saa lidt til Island, men Tiden egnede sig ikke til videnskabelige Sysler, og de faa Lærde, der søgte Ly i Klostreens Ensomhed, gik ikke paa Rejser og kom vist kun sjælden i Berøring med berøjste Sefolk og Handlende. Man har derfor meget faa skriftlige Vidnesbyrd om disse Tidens Kundskab om Landet. I Hackluyts Samling af Rejsebeskrivelser (1599) findes et gammelt Digt om forskellige Lande og deres Handel. Dette Digt synes at stamme fra Tiden mellem 1416 og 1437, og heri nævnes Island som et for Englænderne vel bekjendt Land. I Digtet omtales Island paa følgende Maade:*)

„Of Island to write is litle nede
 Saue of Stockfisch: Yet forsooth, indeed
 Out of Bristowe, and costes many one,
 Men have practised by nedle and by stone
 Thider wardes within a litle while
 Within twelve yere, and without perill
 Gon and come, as men were wont of old
 Of Scarborough unto the costes cold.
 And nowe so fele shippes this yeere there ware,
 That moch losse for unfreyght they bare:
 Island migh not make them to bee fraught
 Unto the Hawys: thus much harme they caught.
 Then here I ende etc.“

Englændernes Handel synes i de paafølgende 20—30 Aar at have været fredelig og fordelagtig for Island. Under Kristoffer af Bayern bleve de heller ikke fortrædigede af Regeringen, thi denne Konge indsaa godt, hvor fordærlig Hanseaternes Enehandel var for Norden, og han søgte at indskrænke denne ved at tilstaa Hollændere, Englændere og Skotter de samme Handelsfriheder, som hine hidtil udelukkende havde

*) Espolins árbækur II. S. 34.

**) Lovsamling for Island I. S. 35—36.

*) R. Hackluyt: The Principal Navigations of the English Nation, London 1599. I. S. 201.

nydt. Kristian I, der altid var forgjældet og i Penge-nød, var hverken saa heldig eller fornuftig i Handelsanlig-gender som hans Forgænger. Han turde ikke bryde med Hansestæderne, men sluttede dog Handelstraktater med flere andre Nationer. Englænderne fik saaledes Lov til at handle paa Island med nogle Indskrænkninger. Ethvert Skib skulde have en særlig Tilladelse fra den danske Konge, og de fremmede Kjøbmænd maatte des-uden udrede en betydelig Told til Regeringen; denne saakaldte „Sækkegjæld“ beløb sig til omtrent 6 % af Ladningens Værdi*). Aaret 1463 forbyder Kristian I Islænderne at handle med Fremmede, der ikke havde betalt deres Sækkegjæld**), og Kongens Lehnsmænd inddrov denne Told herefter med Strænghed. Skjønt det principielt var fastslaaet af de danske Konger, at ingen udenlandsk Kjøbmand maatte uden særlig Til-ladelse besejle Island, blev dette Forbud dog aldrig overholdt, hvad man kan se af den danske Regerings idelige Klager over uberettiget Handel paa Island. Sækkegjælden inddroves kun med største Møje, og mange nægtede at betale, og det kom i den Anledning flere Gange til Kamp og Blodsudgydelse. Saaledes blev Kongens Lehnsmænd Bjørn Thorleifsson, en af Islands mægtigste og rigeste Mænd, overfalden og dræbt af Englænderne i Aaret 1467 ved Fiskerlejet Rif paa Snæfellsnæs, da han vilde kræve de engelske Kjøbmænd for de kongelige Afgifter. Hans Hustru Olöf hævnedes sin Mands Død, idet hun i Spidsen for sine Folk tog tre engelske Skibe og ombragte en stor Del af Besætningerne, men 50 toges til Fange og maatte arbejde som Slaver paa Fru Olöfs Gaard Skard***). Ridder Bjørn Thorleifssons Drab foraar-sagede politiske Forviklinger mellem Danmark og Eng-land†), hvilke afsluttedes ved Freden i Maastricht 1474. Trods denne Uenighed imellem den danske og den engelske Regering fortsættes dog den engelske Handel i Island uden Afbrydelse i lang Tid.

Som bekjendt, troer man, at *Kolumbus* i Aaret 1477 med et engelsk Skib fra Bristol har besøgt Island, og dette har givet Anledning til Gjetninger og Theo-rier, der have faaet altfor stor Udbredelse. I *Kolum-bus'* Levnedbeskrivelse, der tilskrives hans Søn Fer-

nando, et Skrift, der har en meget problematisk Værdi*), omtales denne Rejse paa det Sted, hvor der gives Ud-drag af *Kolumbus'* tabte Skrift „om Zonerne“. *Ko-lumbus* fortæller selv:

„Jeg sejlede Aaret 1477 i Februar Maaned 100 Mil paa den anden Side af Øen Thule, hvis sydlige Del ligger ved 73° og ikke ved 63°, som nogle troer, og den ligger ikke indenfor den Linje, der begrænser Vesten hos Ptolemaus, men meget længere mod Vest. Til denne Ø, der er lige saa stor som England, komme de Engelske med deres Va-rer især de fra Bristol. Paa den Tid, jeg rejste dertil, var Havet ikke frossent, men paa nogle Steder stiger det og falder 26 Favne.“

Dette er en mærkelig unøjagtig og overdreven Beretning, hvorpaa man sandelig ikke kan bygge meget, og dog er dette det Hele, man har at støtte sig til med Hensyn til *Kolumbus'* meget omtalte Besøg i Is-land, der af nogle Forfattere anses for at have haft saa stor Indflydelse paa hans senere Opdagelse af Ame-rika. Island sættes i denne Beretning 9½ Grader for nordlig; Tidevandet faaer en urimelig Højde ligesom i *Pytheas'* Beretning om Britannien; Islands Størrelse angives fejlagtig o. s. v. En Polarrejse 100 Mil nordfor Island er ogsaa højst mærkelig, især naar den tænkes foretagen i Februar Maaned. Endnu er det vel meget sjældent, at Fisker- eller Handelsskibe paa denne Aarstid færdes omkring Island eller under endnu højere Breddegrader. Islændernes stadige Klager over de engelske Kjøbmænds Vinterleje i Island i det 15. Aarh.***) synes ogsaa at antyde, at Kjøbmændene den-gang, ligesom nu, have villet forholde sig rolige om Vinteren og kun have sejlet om Sommeren. Finn Magnussons iøvrigt meget rigtige Bemærkning, at der i Aaret 1477 ikke var Sne paa Jorden i Nordisland, beviser intet med Hensyn til Drivisen. Den grønland-ske Drivis er ofte i Februar endnu ikke naaet til Is-lands Nordkyst, men Iskanten er til den Tid aldrig meget fjærn og sædvanlig ikke mange Mil fra Melrak-kaletta eller Kap Langanes***). Dersom *Kolumbus* har sejlet 100 Mil forbi Island i Februar, maa han have sejlet fjærnt fra Østlandet op imod Spitzbergen; maaske har *Kolumbus*, som *Gustav Storm* antager, væ-ret ombord i et Fiskerfartøj fra Bristol, hvor han saa

*) Nordisk Tidskrift for Oldkyndighed II. S. 124. Sml. Norges gamle Love. Retterbøder III. Traktat mellem Kristian I og Henrik VI 1449 og mellem Kristian I og Edvard IV 1465. Lovsamling for Island I. S. 36—37.

**) *M. Ketilsson*: Forordninger og aabne Breve I. S. 51.

***) *Espolins árbækur* II. S. 62 og 69—70.

†) Nord. Tidskr. f. Oldk. II. S. 126—127.

*) *H. Weitemeyer*: Fernando Colon og hans Historie (Geo-grafisk Tidskrift X. 1889. S. 29—41.)

**) *Sml. M. Ketilsson*: Forordninger og aabne Breve I. S. 66, 80, 248. Lovsamling for Island I. S. 37—38, 43.

***) *Sml. Th. Thoroddsen*; Den grønlandska Drivisen vid Island (Ymer 1884).

har hørt Englændernes Handel i Island omtale; om han selv har været i Land i Island, eller om han har anløbet en Havn, derom meldes intet.

Hos flere nyere populære Forfattere anses det næsten for sikkert, at Kolumbus i Island maa have faaet Efterretninger om de gamle Islænderes Vinlandsrejser. Disse Forfattere støtte sig alle kun til Finn Magnussons Formodninger, der hæves til historiske Kjendsgjæringer*). Som Gustav Storm paaviser**), hviler dog den hele Bygning paa en Række tvivlsomme Kombinationer af Muligheder. Finn Magnusson antager, som bekjendt, at Kolumbus maa have været inde i Sydlandet, i Hvalfjorden rimeligvis, da han nævner Sydislands Breddegrad. Nu finder han, at Biskop Magnus Eyjolfsson (1477—1490) samme Aar visiterede Saarbæ Kirke paa Kjalarnes ved Hvalfjorden og troer, at Biskoppen saa maaske har truffet sammen med Kolumbus og har fortalt ham om de gamle Islænderes Vinlandsfarer. Man véd imidlertid slet ikke, om Kolumbus har anløbet nogen Havn paa Island, altsaa heller ikke om han har været inde i Hvalfjorden. Dersom han nu alligevel har været inde i Hvalfjorden, véd man ikke, om han har været der paa samme Tid som Biskop Magnus, eller om de have truffet hinanden; man har heller ingen Vished for, at Biskop Magnus har kjendt noget til de gamle Skrifter om Vinlandsrejserne. Det Hele støtter sig altsaa til løse Formodninger. Det kan ogsaa, som bekjendt, ingensteds ses af de originale Efterretninger om Kolumbus' Liv og Bedrifter, at Sagn om Nordboernes Opdagelsesrejser have haft nogen Indfyldelse paa hans Rejser. Han paaberaaber sig derimod helt andre Kilder, f. Ex. Pierre d'Ailly og andre, og han sætter sin Kurs efter Toscanellis berømte Brev af 25. Juni 1474 og benytter hans Kaart paa sin første Rejse***).

Hen imod Slutningen af det 15. Aarh. blev der fra Regeringens Side ikke lagt Hindringer i Vejen for den engelske Handel, og den 20. Januar 1490 giver Kong Hans i en Traktat med Henrlk VII engelske Kjøbmænd og Fiskere fuldkommen Frihed til at handle i Island og fiske ved Kysterne; denne Traktat skulde fornyes hvert syvende Aar †). Den engelske

Handel i Island dreves fremdeles i lang Tid, i det Mindste til hen imod Midten af det 16. Aarh., men da begyndte Englænderne lidt efter lidt at fortrække paa Grund af Hanseaternes voxende Overmagt. Englænderne gjorde sig flere Gange skyldige i Røverier og Voldsomheder; saaledes røvede de i Aaret 1490 et større Parti Stokfisk fra Abbeden i Vidö, men denne samlede Folk og fik efter en haard Kamp, i hvilken mange bleve paa Pladsen, sine Ejendele tilbage. I Aaret 1493 indførtes Pesten for anden Gang til Island, efter Sagnet med engelske Varer i Havnefjord, hvor Englænderne bavde deres Hovedoplagssted; første Gang kom Pesten til Island i Aaret 1402. I Aaret 1512 byggede Englænderne flere Forter og lode sig forlyde med, at de havde isinde at erobre hele Landet; samtidig plyndrede de Bøndernes Gaarde for Køer og Faar. I 1514 kæmpede Englænderne med Islænderne paa Vestmannøerne, hvor fjorten Englændere dræbtes o. s. v.*) Disse Voldsomheder vare naturligvis til liden Gavn for Englændernes Handel, idet Befolkningen mere og mere hendroges til disses mere fredelige Konkurrenter Hanseaterne. Trods Briternes voldsomme Fremfærd paa Island var deres Handel til stor Nytte for Landet, thi Islænderne behøvede Nødvendighedsartikler som Mel, Jærn, Tømmer, Lærred o. s. v., og skjønt Erik af Pommern og Kjøbmændene i Bergen lagde alle mulige Hindringer i Vejen for den engelske Handel, saa vare de dog ingenlunde selv istand til at forsyne Island med det Nødvendige. De forbøde saaledes en Handel, som de selv ikke kunde drive. Englænderne betalte de islandske Varer, f. Ex. Stokfisken, meget godt og solgte deres egne Varer forholdsvis billig. Den islandske Stokfisk var i Middelalderen en meget efterspurgt Artikel og brugtes som Fastemad ogsaa i Middelhavslandene; Island nævnes derfor i de Tider næsten aldrig undtagen i Forbindelse med Stokfisken.

I en engelsk Bog af *Andrew Boorde* fra Aaret 1547 findes en kortfattet Beskrivelse af Island, der, som man kunde vente, ikke indeholder andet end et kortfattet Resumé af den Tids Fabler og Skipperhistorier, der stadig gjentages gennem flere Aarhundreder**). Ofte er der for den Slags Fabler en eller anden paa-

*) Sml. f. Ex. *Marie Brown*: The icelandic discoverers of America. London 1887.

**) *G. Storm*: Studier over Vinlandsrejserne (Aarb. f. nord. Oldk. 1887. S. 370).

***) *S. Ruge*: Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen 1881. S. 221—231.

†) Lovsamling for Island I. S. 39—41.

*) *Espolins árbækur* II. S. 115, 122, III. S. 31, 38—39.

**) *Andrew Boorde's Skrift „The Fyrst Boke of the Introduction of Knowledge made by Andrew Borde. Edited for the early English text society by F. I. Furniwall. London 1870“* har desværre ikke været tilgængelig for mig, men jeg har udelukkende fulgt *C. F. Bricka's* Ud-

viselig Grund, men Rygtet kan jo let, især i saa ukritiske Tider, gjøre en Myg til en Elefant eller til et endnu skrækkeligere Uhyre. Forfatteren Andrew Boorde fødtes mod Slutningen af det 15. Aarh. i Sussex i England; han var i en ung Alder bleven Munk, men blev fritagen for sit Munkeløfte og hengav sig til det lægevidenskabelige Studium. Han rejste meget baade i England og paa Fastlandet og endte „sit æventyrlige og; som det synes, kun lidet hæderlige Liv“ i et londonsk Fængsel 1549. Hans Arbejde „Introduction of Knowledge“ udkom 1547 og skulde oprindeligt indeholde en Oversigt over forskellige Videnskaber, men kun det første Afsnit om Nationerne i Evropa udkom. Bogen er dediceret til Prinsesse Maria, den senere som Dronning bekendte „blodige Maria“. Hvert Lands Beskrivelse udgjør et Kapitel og indledes med et Vers, hvori en af Landets Beboere, som er afbildet i et undertiden ret karakteristisk Træsnit, fremstilles som talende. Andrew Boordes Beskrivelse og Vers om Island sættes her som Exempel paa de Tidens geografiske Skrivemaade om lidet kjendte Lande. Det 6. Kapitel indeholder en Beskrivelse af Island og Norge og begynder med følgende Vers, der lægges i Munden paa Indbyggerne.

„I Am a poore man, borne in Norway;
Hawkes and fysh of me marchauntes do by all daye.
And I was borne in Island, as brute as a beest;
Whan I ete candels ends, I am at a feest.
Tallow and raw stockfysch, I do loue to ete;
In my countrey it is right good meate;
Raw fysh and flesh I eate whan I haue nede;
Upon such meates I do loue to feed.
Lytle I do care for matyns or masse,
And for any good rayment, I do neuer passe;
Good beastes skyns I do loue for to were,
Be it the skins of a wolfe or of a beare.“

Derpaa følger en kort Beskrivelse af Norge og saa en længere af Island, der lyder saaledes:

„Iselond is beyond Norway: It is a great Ilond compassed about wyth the Ise See; the countre is wonderful cold and in dyuers places the see is frosyn, and full of Ise. There is no corne growynge there; nor they haue lytle bread, or none. In stede of bread they do eate stockefyshe; and they wyll eate rawe fyshe and fleshe; they be beastly creatures vnmanered and vntaughte. They haue no houses, but yet doth lye in caues, and together, lyke swyne*). They wyll sell there Iselond curren, and gyne

drag og Beretning i Danske Samlinger for Historie, Topografi, Personal- og Literaturhistorie. 2. Række, 2. Bind. Kbh. 1872—73. S. 135—143.

*) I et plattysk Digt om Island af Gorgius Peerse, der ud-

a-way their chyldren. They wyll eate talowe candells and candells endes, and old grece, and restye tallowe, and other fylthy thinges. They do were wyld beastes skinned and roudges. They be lyke the people of the newe founde land named Calyco (Kalikut). In Iselond there be many wyld beastes. The people be good fyshers; muche of theyr fyshe they do barter wyth English men, for mele, lases, and shoes, and other pelfery. They do vse no mony in the countre, but they do barter or chaunge one thyng for another. There be som prestes the whych be beggers, yet they wyll haue concubynes. In Sommer tyme they haue, in maner, no nyghte. And in wynter tyme they haue, in lyke maner, fewe howres of dayelyghte, theyr language I can not speke, but here and there a worde or two, wherfore I do passe ouer to wryte of it.“

Af denne Beskrivelse faaar man det Indtryk, at Islænderne maa høre til de mest ukultiverede Vilde, men paa den Tid beskrevs fremmede, fjærnt liggende Nationer næsten altid saaledes. Saadanne Røverhistorier holdt sig meget længe i Bøger om Island, da Landet laa saa fjærnt, at Forfatteren ikke let kunde kontrolleres. Andrew Boorde sammenblander øjensynlig Islænderne med Eskimoerne; Klæder af Dyreskind have Islænderne saaledes aldrig brugt; Historien om Spisningen af Talglys gjenfindes ofte i gamle Beskrivelser af nordiske Nationer, men hvorfor Islænderne absolut først skulde lave Lys af Talgen, før de spiste den, er ikke let at fatte. I de fleste gamle Beretninger om Island opfattes de islandske Huse af Græstørv som Huler eller underjordiske Boliger; Salget af islandske Hunde, der ogsaa nævnes paa Martin Behaims Globus, har jeg før omtalt. Dog viser A. Boorde's Beretning om Tuskhandelen og om den engelse Handel o. s. v., at han har kjendt noget til Island*).

kom for første Gang i Hamburg hos Joachim Løw i Aaret 1561, findes følgende Passus:

„By teine efft mehr schlafen se yn einem plane,
Thohope liggen beide, Frouwen und Manne.
De Hövede und Vöthe leggen se thohope syn,
Schnuven und vysten also ein Hupen Swyne
Thosamende under eine Wattmans Fallien.“

(Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung 1883. IX. S. 124). Endnu er det Skik og Brug blandt Almuen i Island, naar to dele Seng med hinanden, at der er en Hovedpude i hver Ende af Sengen, og Sengekammerterne ligge saaledes, at den enes Ben ligge ved Siden af den andens Hoved.

*) Usikre, mere eller mindre fabelagtige Rejser i de nordlige Have, som f. Ex. Nicholaus de Linna 1360, Zenrejerne 1390—1405, Jean Scolnus 1476 o. fl., har jeg i dette Afsnit slet ikke berørt, thi hvad der er skrevet derom, har ikke givet noget direkte Bidrag til Kundskaben om Island.

IX.

Allerede i det 15. Aarh. begynde Hansestædernes Kjøbmænd at drive Handel i Island, skjont i Førstningen ingenlunde efter en saa stor Maalestok som Englænderne, men i Diplomer fra den sidste Halvdel af det 15. Aarh. nævnes de dog af og til samtidig med Englænderne. Kong Hans lovede i sin Haandfæstning 1483 ikke at ville tilstede, at nogen Kjøbmand fra Hansestæderne sejlede til Island, og dog udbød der i samme Aar en farlig Opstand mod Raadet i Hamborg, hvortil Almuens Forførere angave som Hovedaarsag, at det lod en stor Mængde Korn udføre til Island, hvorved Dyrtid opstod i Staden for de Fattige*). I Begyndelsen af det 16. Aarh. stiftede Islandsfarerne i Hamborg en særlig Forening, *Sante Annen Broderschop der Islandesfarer*, hvis Regnskabsbøger endnu findes gjemte i Hamborg**). Hamborgernes sædvanlige Handelsplads var Havnefjord (Haneforde), Bremerne handlede paa Búdir paa Snæfellsnes og flere Steder paa Vestlandet o. s. v.***). Allerede tidlig kom det til Fjendtligheder mellem de engelske og de tyske Kjøbmænd, der prøvede paa at uddrive hverandre fra Markedet ved Vaabenmagt. Dette kunde heller ikke være behageligt for Indbyggerne, og i en Anordning af 1. Juli 1490 forbødes derfor alle indbyrdes Stridigheder og Fjendtligheder mellem de fremmede Kjøbmænd, medens de laa i islandske Havne under Fortabelse af alle Handelsrettigheder; Englænderne og Tyskerne skulde holde Fred, og hver især kun besejle de dem anviste Havne†). Dette havde dog ikke den tilsigtede Virkning, og islandske Annaler omtale hyppig Kjøbmændenes indbyrdes Slagsmaal og Kampe.

Havnefjord havde i lang Tid været Englændernes fornemste Handelsplads, men efter en haard Kamp

bleve de i Aaret 1518 udjagne derfra af Hanseaterne. I denne Kamp havde Tyskerne for at beskytte sig mod Englændernes Kugler beklædt deres Skibe med Kjættinger og Sengeklæder; skont Tyskerne mistede 40 Mand, kunde de dog ved snilde Manøvrer uddrive Englænderne af Havnen, som de senere beholdt udelukkende til eget Brug*). I Aaret 1532 overfaldt Tyskerne Englænderne i Grindavik, hvor de sidste havde bygget et Fort, og nedhug hele den engelske Besætning til sidste Mand**). Fra nu af omtales Hanseaterne aarlig i islandske Annaler og Aarbøger, og efter at de i den første Halvdel af det 16. Aarh. havde sat sig fast og fuldstændig fordrevet Englænderne, vare de Eneherrer over den islandske Handel hele Aarhundredet igjennem, men, efter at den danske Monopolhandel indførtes i Aaret 1602, maatte de fortrække, da de forfulgtes. Deres Huse nedreves, og det blev Islænderne under haarde Straffe forbudt at handle med andre end de kongelige avtoriserede danske Kjøbmænd. Den tyske Handels Eneherredomme i Island medførte, at de Beretninger, der i det 16. Aarh. skreves om Island, næsten udelukkende stamme fra Tyskere eller fra Folk, der havde rejst til Island i tysk Tjeneste.

De fleste Beskrivelser af Island fra det 16. Aarh. indeholde næsten ikke andet end Skipperhistorier, og naar der, som det dog ofte er Tilfældet, ligger en Sandhed til Grund for disse Røvehistorier, saa er den næsten altid saa tykt bedækket med Smuds og Urimeligheder, at den kun med største Meje kan fremdrages for Dagen af Folk, der ere nøje bekendte med Forholdene. Den kritiske Sans synes ikke dengang at have været stærkt udviklet, thi just de mest urimelige Historier fik den største Udbredelse, og de allerdaarligste Rejseberetninger udkom gjennem Aarrækker i talrige, uforandrede Oplag. Naar senere hen den lærde Islænder Arngrimur Jónsson i flere latinske Afhandlinger, der tryktes i Holland og Tyskland, med klare Beviser imødegik og gjendrev Forfatternes usandfærdige Beretninger, saa synes dette kun at have haft liden Virkning. Rejsebeskrivelserne udgaves alligevel gjentagne Gange uforandrede, og Røvehistorierne udbredtes og citeredes som fuldt autentiske, uden at man brød sig om om de fremkomne, for saa mange Lærde bekendte Kritiker.

I *Jacob Zieglers* Skrift „Schondia“, der første Gang

*) Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed II. S. 129.

**) Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung. Jahrgang 1883. IX. Norden u. Leipzig 1884. S. 143—145.

***) *M. Lindemann*: Die arktische Fischerei der deutschen Seestädte 1620—1868. Ergh. N° 26. Peterm. Mitteil. Gotha 1869. S. 5—6.

†) Denne i mange Henseender mærkelige Anordning kaldes almindelig i Island „Pinings-dómur“ efter den i sin Tid bekendte Fribytter Diderik Pining, der dengang var Lehnsmand over Island og Vardehus. (Sml. Historisk Tidsskrift udg. af den norske hist. Forening II. Række. 3. B. S. 233—45). Anordningen blev antagen af Althinget 1490 og senere, 1533, stadfæstet af det norske Rigsraad (Safn til sögu Islands. II. S. 659) *M. Ketilsson*: Forordninger I. S. 79—82. Lovsamling for Island I. S. 41—43.

*) Espólins árbækur III. S. 55.

**) Espólins árbækur III. S. 105.

blev trykt i Strasburg 1532, findes en kortfattet Beskrivelse af Island. Ziegler holder sig her hovedsagelig til Saxos Beretninger, men tilføjer nogle Bemærkninger. Han fortæller, at Island fra Nord til Syd har en Længde af 200 Mil, og at Øen for en stor Del er bjærgfuld og udyrket, men at der paa Sletterne findes saa udmærkede Græsgange, at Kvæget maa drives derfra for ikke at kvæles i sit eget Fedt. I Vulkanerne findes der efter hans Udsagn Fængsler for de Fordømtes smudsige Sjæle; Drivisen beskrives som hos Saxo, men Ziegler tilføjer en hel Del om Gjengangere og Spøgelse, der meget hyppig skulle vise sig i Island; især skulle de Druknedes og Forulykkes Gjænfærd være saa nærgaaende og haandgribelige, at de, der ikke ere blevne underrettede om deres Død, antage dem for levende. Efter Ziegler er Afstanden mellem Island og Grønland saa kort, at de Søfarende, der sejle midt igjennem Strædet, kunne se Forbjærget Hvitserk paa den ene Side og Hekla paa den anden; de to Bispesæder Holar og Skalholt nævnes ogsaa*). Om Efteraaret drives Faarene i Island tilbage til Bygden, efter at de i vindskrænket Frihed hele Sommeren have nydt den friske Luft og det kraftige Græs paa Fjældgræsgangene; de ere derfor aldrig saa fede og velnærede, som naar de komme hjem; dette har rimeligvis givet Anledning til Sagnet om Kvægets kvælende Fedme. Sagnet om Skjærsilden i Vulkanerne findes meget ofte i Middelalderens Bøger, ogsaa i dem, der omhandle italienske Vulkaner; overtroiske Fortællinger om Spøgelse og de Druknedes Gjænfærd have de fremmede Kjøbmænd sikkert kunnet høre i Island, thi Troen paa Spøgelse og Gjengangere var i Island ligesom i andre Lande, almindelig blandt Almuen lige indtil dette Aarhundrede. At Ziegler sætter Hekla lige over for Hvitserk ved Strædet mellem Island og Grønland, viser, hvor forvirrede de geografiske Kundskaber dengang have været, men islandske Sagn kunne dog ogsaa ligge til Grund for denne Beretning, thi man troede før, at man fra Forbjærget Ritur ved Isafjorddybet kunde se tværs over Danmarkstrædet til Gunnbjørnerne ved Grønland**).

I Aaret 1544 udgav *Sebastian Münster* sin berømte Kosmografi, der senere udkom i en Mængde Ud-

gaver og var en af Datidens vigtigste geografiske Kildeskrifter. Da Münster i denne Bog samler Hovedsummen af Udlandets Kundskab om Island i Begyndelsen af det 16. Aarh., og da han af mange andre, ogsaa med Hensyn til Island, bruges som Kilde, tillader jeg mig at anføre hans Beskrivelse ordret; da den ogsaa giver en Idé om Datidens geografiske Skrivemaade:

„Diese Insel Eislandt hat den Namen von den grossen kelte so darinn ist, da gar nahe uber jar Eiss gefunden wird. Dieser Insel Waapen ist ein gekrönter Fisch. Sie ist zwey mal so gross als Sicilia. Es seind darinn 3 hoher Berg, die seind mit ewigen Schnee in ihrer höhe bedeckt, und brennen sie stäts mit schwefeligen Feuer. Ihre Namen heissen Hecla, Kreussberg oder Creutzberg, Helga. Bey den Heckelberg ist ein mechtige tieffe, die nit ergründt mag werden, und da erscheinen oft die Leut die newlich ertruncken seind, als werden sie noch lebendig, und von ihren Freunden erfordert werden heim zu kommen: aber sie sagen mit grossem seufftzen sie müssen gen Heckelberg, und verschwinden von stundan. Wunderbarliche ding werden gefunden in diesem Landt, deren ich etliche erzehlen will. Man findt darinn gross weiss und grimmige Bären, die mit ihren Tapen durch das Eiss löcher zum Wasser machen, und also Fisch heraus ziehen, und die fressen. Da ist auch ein dempffiger Brunn, der verwandelt alle ding zu Stein, so sie mit seinen Dampf werden berührt. Es kompt auch zu bestimpten Monaten im jar ein trefflich gross Eiss an die Insel, unnd so es sich stosst unnd scherpfft an die Felsen und Schrofen, hört man das rauschen und krachen, gleich als käme es oben herab, und were ein erbärmlich Menschengeschrey, und haben viel thorechter Menschen gemeynt, es sey der Seelen geschrey, die da ihr Fegfweh haben, und quellet werden in der grossen kelte. Acht Monate lang fahrt das Eiss also umb die Insel. Es seind in dieser Insel so viel Fisch, dass man under dem freyen Himmel hauffen darauss macht so gross als die Häuser, dann man lebt da vast von Fischen; sie haben kein Korn dann so viel man hineyn bringt von den See-stetten. Es kompt auch Wein auss Hispania in diese Mächtige Länder, und gegen solchen Wein und Korn führen die Kauffleut Fisch heraus mit ihrem grossen Gewinn. Man macht auch in der Inseln so viel Butter von dem Vieh, dass es ungläublich ist zu hören, dann es ist ein solche frische Weid darinn, das man dass Vieh darvon treiben muss, will man anderst, dass das Vieh sich nicht uberess und zerspring. Die Herrschafft dieser Insel gehört under die Kron von Nordwegien, und dieweil das Königreich Nordwegien an das Königreich von Denmark erwachsen, ist Eisslandt auch demselbigen Königreich underworfen*).

Her efter følger „Fader vor“ paa Islandsk; Ordene ere meget forvanskede, men de fleste kunne dog gjenkjendes. Ved Kapitlets Begyndelse findes tæt ved Initialen en Afbildning af det islandske Vaaben.

*) Jeg har benyttet den Ud-gave af Ziegler, der er trykt i *Alberti Krantzii Regnorum Aquilonarium Daniae, Sueciae, Noruagiae Chronica. Francofurti ad Moenum 1575. S. 480—81.* Andre Ud-gaver findes ikke paa Reykjaviks Bibliotheker.

***) Grønlands historiske Mindesmærker I. S. 126.

*) *Sebastian Munster: Cosmographie; das ist Beschreibung aller Länder, Herrschafften und fürnemesten Stetten des gantzen Erdbodens. Basel 1598. fol. S. 1205—1206.*

Noget senere, i Aaret 1546, beskriver *Albert Kranz* fra Hamburg Island og Islænderne. Den største Del af hans Beskrivelse bestaaer af Uddrag af gamle Forfattere, især af Adam fra Bremen. Forfatteren synes ogsaa at have benyttet Saxo og Giraldus Cambrensis, men han tilføjer ogsaa nogle Efterretninger om Landets daværende Forhold og om Handelen. Kranz fortæller bl. a., at Islændernes Hovednæringsveje ere Kvægavl og Fiskeri, og at de bo i naturlige Huler eller i andre, der kunstig ere udgravede i Fjældsiderne. Efter at han efter Adam af Bremen har omtalt Islændernes Dyder, især deres store Nøjsomhed, fortæller han, at Folket nu er blevet fordærvet af engelske og tyske Kjøbmænd, saa at Islænderne nu ikke længere ere tilfredse med den gamle tarvelige Levemaade, saa at de ligesom de Fremmede beundre Guld og Sølv, og at de ikke længere ere fornøjede med det friske Kildevand, før de have blandet det med Vin. Derefter gjenfortælles den gamle engelske Historie om Islændernes store Svaghed for Hundehvalpe, som de skulle have større Forkjærlighed for end for deres egne Børn. Det anses for en stor Lykke, fortæller Kranz, at blive ført til Tyskland, og han paastaar at have set flere Islændere af begge Kjøen, der fra Ungdommen af vare opdragne i Island, men alligevel helt havde glemt deres eget Sprog med Undtagelse af deres Navne. Kranz fortæller fremdeles, som Gerald de Barry, at Biskopperne æres af Islænderne som Konger, men at de alligevel ere nødte til at taale de danske Kongers Befalingsmænd, der aarlig sendes derop for at indkræve Skatter og Told af Handelen, der er saa indbringende for de fremmede Kjøbmænd. Til sidst omtaler Kranz, idet han ordret udskriver fra Adam af Bremen, Kristendommens Indførelse i Island og Islands første Biskop Isleif*).

De to Brødre, Biskopperne *Johannes Magnus* († 1544) og *Olaus Magnus* († 1558), vare, som bekjendt, de første, der gave Udlandet udførlige Fremstillinger af Nordens Historie og Folkeliv. Den Sidstes berømte Bog om de nordiske Lande**) indeholder ogsaa mange Oplysninger om Island. Olaus Magnus begynder med at omtale de islandske Vulkaner. Han fortæller, at deres Toppe ere bedækkede med Sne, medens Fjældenes Rødder stadig brænde i en evig Svovliild, der

aldrig helt kan fortære sig selv; det er meget farligt at nærme sig til disse Fjælde, thi man kan let kvæles af Støvet og af den gloende Aske, der udkastes; desuden kan man ogsaa falde i de udtørrede Afgrunde, der ere tildækkede af den vulkanske Aske*). Oven over dette Kapitel findes en Afbildning af tre Vulkaner, hvoraf den midterste intet Navn har, medens de andre kaldes Hekla og „Mons Crucis“ (Münsters Creutzberg); ved Toppene staaer Ordet „nix“ (Sne), medens Fjældrødderne ompændes af Luer. Under det midterste Fjæld findes en Hule, hvor op til en Mand klatrer ad en Stige, og i Forgrunden ses tre store Kar, hvori der rimeligvis skal koges Svovl fra Fjældenes Svovlkilder. Under det midterste Fjæld staaer Ordet „Chaos“, der rimeligvis skal henvise til de stærke vulkanske Kræfter, der arbejde her**). I næste Kapitel***) omtales Islands Beliggenhed tæt ved Ishavet, og Navnets Oprindelse forklares. Derpaa følge nogle Udrag af Saxos Krønike; Islændernes historiske Kundskaber omtales; de gamle Historier blive, fortæller Olaus Magnus, ikke blot skrevne og gjengivne i Viser og Sange, men ogsaa udhuggede i Klipperne. Island har, fortæller han, fra Nord til Syd en Længde af 100 tyske Mil; det er et bjærgfuldt Land, og paa Grund af de skarpe Nordvestvinde kun lidet dyrket, især mod Nord. Derpaa fortælles Zieglers Spøgelsehistorier omtrent ordret, og Gjengangerne fremstilles ogsaa paa et medfølgende Billede. Senere i Bogen†) fortæller han, at Islænderne ere sunde, muntre og friske Mennesker, der som oftest leve uden Medicin og dog kunne blive over 100 Aar gamle; de ere meget krigerske og føre grusomme Krige baade tilfods og tilhest. At Islændernes Boliger og Stalde ere udhulede i Klipperne eller underjordiske, finder Olaus Magnus ikke saa underligt, da Stormene ofte dér ere saa stærke, at de Vejfarende næppe kunne gaa eller ride (S. 240).

Olaus Magnus fortæller bl. a., at det i Island er bestemt ved Lov, at enhver, der dræber et skadeligt Dyr derfor af Regeringen skal erholde en Gave, der staaer i Forhold til Dyrets Skadelighed. Han fortæller ogsaa, at der i Island findes flere hvide Ravne end i andre Lande, og at disse ofte ere farlige for Lam og Grise; Ravnene blive derfor af unge Mennesker dræbte ved Bueskud, og Skytterne erholde som Løn

*) *Alberti Krantzii: Regnorum aquilonarium, Daniae, Sueciae, Norvagiæ Chronica. Francofurti ad Moenum 1575.* fol. S. 330—331. Første Udgave udkom 1546.

**) *Olaus Magnus Gothus: Historia de gentibus septentrionalibus. Romæ 1555,* fol.

*) L. c. S. 61.

**) Paa Zenikaartet er Ordet „chaos“ blevet til „ochos“.

***) L. c. S. 62.

†) L. c. S. 733.

derfor lige saa mange Pile, som der er blevet dræbt Ravne. Dette skal dog dokumenteres ved de dræbte Ravnens Hoveder eller Nøb, der fremvises trukne paa en Snor. Til Oplysning er der ogsaa her vedføjet et Billede*). Denne Præmiegiven for skudte Ravne har aldrig, det jeg véd, været Skik eller Brug i Island; rimeligvis er Historien blot en Reminescens fra andre Lande. Olaus Magnus omtaler ogsaa Isbjørnene ved Island omtrent paa samme Maade som Münster, men han tilføjer, at Jægerne pleje at forære Bjørneskindene til Kirkerne, og at Præsterne bruge dem til at staa paa foran Alteret i den kolde Vintertid**). Han fortæller ogsaa om de islandske Hunde, at de have et tæt, uldagtigt, snehvidt, yppigt Haar, og at de ere fornemme Fruers og Præsters Yndlinge. Den hellige Chrysostomus har ogsaa, fortæller Olaus Magnus, tilladt Biskopper og Prælater at lege med Hundehvalpe til Trøst i deres Ensomhed***). Om Fiskeriet er Olaus Magnus temmelig udførlig og nøjagtig. Han opregner en hel Del Fiskearter, der skulle findes i Havene omkring Island, hvoriblandt Torsken; de bedste Fisk, der udvælges, kaldes marlucz, og de føres af Spanierne og Portugiserne helt ned til Rom. Tiden for Fiskeriet er især Februar, Marts og April; Fiskene tørres i den kolde Blæst, hvorpaa de opstables i Bunker som Brænde og sælges til tyske Kjøbmænd for Korn, Øl, Tøjer og andre Ting†). Olaus Magnus omtaler ogsaa den store Masse saltet Smør, der, paa Grund af Kvægets Talrigbed og Markernes Frugtbarhed, produceres i Island. Da man ikke har tilstrækkelig mange Tønder og Kar, saa laves der til Smørret store, 30—40 Fod lange og 4—5 Fod høje Kister af vellugtende Træ, og disse fyldes mange Steder hvert Aar; Smørret bruges enten i Hjemmet eller sælges til Kjøbmændene. Islænderne spise Stokfisk med Smør til ligesom Brød, og derfor kaldes de ogsaa Fiskeædere (Ichthyophagi). Klosteret paa Helgafell skal især være rigt paa Smør, og dette faaer, ligesom Domkirkerne i Skalholt og Holar og de Fornemmes Ejendomme, sine største Indtægter i Smør og Stokfisk. Islænderne drikke udenlandsk Øl, der tilføres fra Tyskland, men der findes ogsaa naturlige Kilder, hvis Vand har den samme Smag som Øl††).

Olaus Magnus omtaler den islandske Handel og

Kjøbmændene paa flere Steder. Han fortæller, at tyske Kjøbmænd, især fra Hamborg, Lübeck, Wismar og Bremen, aarlig sejle til Island, og at de have en utrolig Fordel af deres Handel, men da mange af Kjøbmændene ere bedragerske og svigagtige overfor de troskyldige Indfødte, saa har man indrettet et Korps af pansrede Riddere for at værgø Indbyggerne mod Vold og Bedrag fra Kjøbmændenes Side og for at inddrive de lovmæssige Skatter, som skulle udredes til Regeringen*). Olaus Magnus fortæller ogsaa om de Tyskes og Engelskes stadige Stridigheder og Kampe, naar de ville udjage hverandre af de islandske Havne**). Alle disse Fortællinger oplyses med mere eller mindre karakteristiske Billeder. Fortællingen om Ridderkorpset har vel næppe noget andet Faktisk at støtte sig til end nogle uklare Efterretninger om, at Islænderne flere Gange have gjort Kjøbmændene væbnet Modstand, og at Kongens Lehnsmænd med Vaabenmagt have maattet inddrive de kongelige Skatter og Afgifter, hvad der ogsaa flere Gange ses af Annalerne. Skjønt Olaus Magnus' Beskrivelse af Island og Islænderne i flere Henseender er urigtig eller unøjagtig, saa kunde man næppe paa den Tid vente en bedre Beretning af en Mand, der aldrig havde besøgt Landet, men kun havde andres Skrifter og Fortællinger at støtte sig til.

I Aaret 1886 fandt Prof. *Oscar Brenner* i „Münchener Staatsbibliothek“ Olaus Magnus' berømte Originalkaart over Norden fra 1539, efter at det havde været forsvundet og ukjendt i 300 Aar***). Dette Kaart staaer øjensynlig i nøje Forbindelse med Olaus Magnus' Beskrivelse af Island i Udgaven af 1555, thi de fleste oplysende Billeder i Bogen ere ikke andet end Kopier af Kaartets Afbildninger. Paa dette Kaart har Island en aflang, oval Form og strækker sig fra NE. til SV.; nogle Indskæringer findes hist og her i Kysten, men Landet har i sin Helhed kun en ringe Lighed med det virkelige; dog staaer dette Kaart betydelig over Kaartene fra den foregaaende Tid. Langs Østlandet ses en Mængde Havis i Drift mod Syd, og paa Isflagerne sidde et Par Isbjørne. Paa det nordøstligste Næs sidder en Mand, der spiller paa et Strygeinstrument, hvorved Svaner og Fisk lokkes til

*) s. St. S. 240 og 372.

***) s. St. S. 342—343, 732.

***) *Oscar Brenner*: Die ächte Karte des Olaus Magnus vom Jahre 1539 (Christiania Vidensk. Selsk. Forh. 1886. Nr. 15) og *O. Brenner*: Olaus Magnus und seine Karte des Nordens (Historisk Tidsskrift. 2. Række 5. Bind. Chria, 1886).

*) l. c. S. 149, sml. 240 og 664.

***) l. c. S. 621 sml. S. 149.

***) l. c. S. 578.

†) s. St. S. 732.

††) s. St. S. 733.

Kysten; nedenfor løber en Ræv, og en anden stikker Hovedet ud af en Hule. Man kunde fristes til at tro, at denne Afbildning stod i Forbindelse med Næssets Navn Melrakkasléttá (melrakki = en Ræv), skjønt det er rimeligere, at Afbildningen er kommen til at staa dér ved et Tilfælde. Nordvestvinden med Kinder som en Basunengel blæser fra Grønland over til Island, og paa Islands nordlige Pynter sidde et Par Fugle, der betegnes som hvide Ravne og hvide Falke. Af Bogens Billeder gjenfinder man bl. a. de underjordiske Boliger, Kjøbmændenes Telte, de pansrede Riddere, Kirkerne paa Skalholt og Holar, Vulkanerne med Sne foroven og Ild forneden o. s. v. Fra Hekla flyder der en Flod, som er i Brand. Fantasien er tidlig bleven sat i Bevægelse af Efterretninger om glødende Lavastrømmes Kampe med Vandet i Søer og Elve, og dette nævnes derfor ofte i gamle Bøger om Island og islandske Vulkaner. Svovlkarrerne, en Stabel Stokfisk og oprejste tilhuggede Klippeblokke med Indskrifter findes ogsaa i Nærheden af Hekla; lidt længere mod Øst afbildes Fjeldet Helgafell og det derværende Kloster; tæt ved dette ligge tre Tønder Smør o. s. v. Uden for Landets sydvestlige Kyster ligge tre Handelsskibe tilankers, og ved et af disse staaer Ordet Bremen. Paa denne Kant af Landet findes flere, tildels rigtige Stednavne, f. Ex. Isafjord, Jokel, Hanafjord, Foglasker, Vestrabord, Astrabord, Rök, Vespean o. s. v. Havet er efter Tidens Skik og Brug opfyldt af græsselige Uhyrer og af forskellige Nationers Skibe; sydfør Island ere Hamburgerne ifærd med at skyde et skotsk Skib isænk og Lübeckerne søge at undfly to store Hvaler ved at give dem tomme Tønder at lege med, hvad der endnu af den islandske Almue anses for et ret godt Middel mod farlige Hvalers Nærgaaenhed. En Englænder har fortojet sit Skib ved en stor Hval, og to af Folkene ere ifærd med at koge deres Mad paa Ryggen af Hvalen, akkurat som den hellige Brandanus' Ledsagere i sin Tid bare sig ad med den store Fisk Jasconius, som de troede var en Ø. Flere andre Skibe ses i Kamp med forskellige Uhyrer; længst mod Nord ved Kysten af Grønland ser man Drivtømmer i Havet, flydende hen imod Island; om dette har Olaus Magnus altsaa ogsaa faaet Efterretninger. I den nordlige Del af Island findes en Afbildning af det islandske Vaaben ved Siden af det norske. Intet af de ældre Kaart har tilnærmelsesvis saa mange Oplysninger om Island som Olaus Magnus' Kaart, og det betegner derfor et betydeligt Fremskridt i Islands Kartografi.

Efter at O. Brenner havde opdaget Olaus Magnus'

Kaart af 1539, viste det sig strax tydeligt, at det meget omtvistede Zenikaart af 1558 tildels maa være kopieret efter Olaus Magnus, uden at Nicolo Zeno den Yngre med et Ord nævner sin Kilde; derimod paa staaer han, at Kaartet er en nøjagtig Kopi af Antonio Zenos Kaart fra c. 1400, kun har Udgifveren, da Originalen var bleven betydelig medtagen af Alder, foretaget nogle Rettelser, forsynet Kaartet med Længde- og Breddegrader o. s. v. Det viser sig nu, at Nicolo Zeno den Yngre ikke har været nogen paalidelig Mand, thi Kaartet er øjensynlig kun en Kompilation af forskellige Kaart fra det 15. og 16. Aarh., men Olaus Magnus har været Zenos Hovedkilde; maaske har dog Zeno ikke kjendt Originalen, men har brugt en mindre nøjagtig Kopi. Med Hensyn til Island er Zenos Annektion af Olaus Magnus' Tegning falden temmelig uheldig ud. Isflagerne ved Islands nordøstlige Kyst ere blevne til Øer med uforstaaelige, barbariske Navne; Originalens Stednavne ere blevne mere eller mindre forvanskede; hos Zeno staaer f. Ex. Anaford for Hanafjord, Jouel for Jokel, Flogasker for Foglasker, Ochos for Chaos, Scalodin for Skalhöldin, Olensis for Holensis o. s. v. Desuden ere ukjendelige Navne fra ældre Kaart blevne tilføjede. Da nu Zenos Beretninger om Kaartet vise sig at være saa utilforladelige, fortjener selve Rejseberetningen sandelig heller ikke stor Tiltro. Om Island giver den heller ingen brugelige Oplysninger. Hele Beretningen ser nærmest ud som en Roman, der er sammenlayet paa Grundlag af nogle sammenskrabede Kundskabsbrokker, som Forfatteren ikke rigtig har kunnet fordeje. Dersom det nu alligevel skulde vise sig, at der laa en historisk Begivenhed til Grund for Rejseberetningen, saa har den ingen Betydning med Hensyn til Fortidens Kundskab om Island. Derimod har Zenikaartet, som bekjendt, udøvet en betydelig Indflydelse paa den kartografiske Fremstilling af Norden i det 16. Aarh., da Olaus Magnus' Original var ukjendt af Kartograferne.

Vi have i det Foregaaende gennemgaaet Hovedmomenterne i Udviklingen af Kundskaben om Island før Reformationen og samtidig løselig søgt at paapege de Betingelser, hvorunder denne Kundskab er fremkommen, thi den geografiske Viden maa ligesom al anden Videnskab, dersom den ikke skal misforstaaes, betragtes i Forbindelse med Samtidens almindelige Kulturforhold. I dette Tidsrum er Videnskaben endnu i sin Barndom, og Geografien har næppe udsondret sig som en særlig Videnskab; den fremtræder ligesom

al Naturkundskab i de Tider som oftest kun som et Agregat af løsrevne Kjendsgjæringer uden nogen organisk Sammenhæng. Islands Beskaffenhed og den islandske Nations Tilstand er i de ældste Tider forholdsvis bedst bekjendt gennem Islændernes egne Skrifter. Denne Kundskab udbredtes dog dengang kun lidt udenfor det snævre, nordiske Sprogomraade. Da den før saa kraftige Literaturudvikling i Island af indre og ydre Aarsager lidt efter lidt sygner hen, bliver denne Kundskabskilde ogsaa udtørret. Det sydlige Europas Kjendskab til Island er i den tidlige Middelalder saare ringe, men under Videnskabernes Gjenfødelse og med den livligere Handelsudvikling udvides de sydlige Nationers Horisont lidt efter lidt. Dette ses bedst ved en Sammenligning af Kaartene over Norden fra den ældre og den yngre Middelalder. Tidsrummet fra Reformationen til Slutningen af det 16. Aarh. er epokegjørende med Hensyn til Udviklingen af Kundskaben om Island. Paa denne Tid udgives der for første Gang længere Beretninger om Island af Fremmede, der virkelig have besøgt Landet, og skjønt disse Reisebeskrivelser ere blevne udsmykkede med Fabler og Skipperhistorier og tildels ere opfyldte af aabenbare Løgne, saa havde de dog Betydning, idet de gave Anledning til, at Islænderne selv begyndte at beskæftige sig med deres Land og søgte blandt andre Nationer at udbrede rigtigere Kundskaber om Landets Natur, om Folket og dets Historie. *Arngrimur Jónsson* (1568—1648) gjendrøver i flere latinske Skrifter de fremmede Skribleres latterlige Fabler om Island, og samtidig bidrager han mægtig til Opsvinget af de

vaagnende nordisk-historiske Studier. I dette Tidsrum (1585) maaler Biskop *Gudbrandur Thorlaksson* (1542—1627) den første Polhøjde i Island og øver en betydelig Indflydelse paa Kartografien ved sine Kaartskitser over Nordhavet og Island, hvilke gennem Ortelius udbredtes over Jorden. Ogsaa andre Islændere, som *Sigurd Stefansson* († 1594) og senere *Th. Thorlacius* († 1697), bidrage til en bedre kartografisk Fremstilling af Island og de nordlige Lande. I det 17. Aarh. skride Kundskaberne jævnt fremad; Island bliver nu bedre kjendt end før, idet man begynder at interessere sig for den gamle Literatur; flere i Udlandet bosatte Islændere beskæftige sig med Fortolkningen og Samlingen af Oldtidens Skrifter, og dette har igjen til Følge, at Udlandet ogsaa mere interesserer sig for Islands Geografi og Topografi samt for det Folk, der i Oldtiden frembragte saa mange for Nordens Historie vigtige Skrifter. Efter at den moderne Naturvidenskab i Midten af det 18. Aarh. ved de europæiske Forskeres forenede Arbejde var bleven skabt, og Betingelserne for et frugtbart videnskabeligt Arbejde vare tilstede, undersøges Island for første Gang videnskabelig af Islænderne *Eggert Olafsson* (1726—1768) og *Bjarni Pálsson* (1719—1779), og herefter følger der saa en Række af Arbejdere fra forskjellige Lande, men, skjønt der siden er blevet skrevet meget om Island, saa maa dog *Eggert Olafssons* „Rejse gennem Island“ og *Björn Gunnlaugssons* Kaart over Island fra 1844 endnu betragtes som Hovedværkerne om Islands Geografi.

Adjunkt Th. Thoroddsens Undersøgelsesrejse i Island Sommeren 1889.

De Dele af Islands Højland, der grænse til den vestlige Rand af Vatnajökull, have hidtil været næsten ukjendte, og det Billede, der gives af disse Egne paa Gunnlaugssons Kaart, er tegnet efter mundtlige Udsagn af Indbyggerne fra Skaptártunga, der enkelte Gange rejste til de saakaldte Fiskivötn (rettere Veidivötn) for at fange Foreller, men disse Egne ere aldrig blevne besøgte af Videnskabsmænd, baade fordi

de ligge saa fjærnt fra Bygden, fordi der er stor Mangel paa Foder til Hestene, og fordi de derværende Jøkelelve ere meget vanskelige at passere.

Disse Egne vare derfor Maalet for Thoroddsens Sommerrejse 1889 i Juli og Avgust Maaned. Først undersøgte han forskellige geologiske Forhold paa Rangarvellir og gjorde en Udflugt til den mærkelige Obsidianstrøm Hrafninnuhraun ved Torfajökull, hvis